

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2018

TINA TISOVEC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

TINA TISOVEC

**Pregled etnološke in turistične ponudbe in predlog za osnovanje dodatne
etnološke ponudbe za potrebe turizma na območju občine Dolenjske
Toplice**

Diplomsko delo

Študijski program:
Etnologija in kulturna antropologija

Mentor:izr. prof. dr. Jože Hudales

Ljubljana, 2018

ZAHVALA

*Tam odpočijejo trudni koraki,
tam je od nekdaj le jutro bilo
in misli zelene in beli oblaki,
ki daleč na nebu ko češnje cveto.*

*Zato hodim v svojo lepo dolino
dan za dnevom pod drevje sedet,
gledat oblake, iskat domovino
in neki lepši svet ...*

(Tone Pavček, Lepa dolina)

Od vsega srca je najlažje napisati prav zahvalo. Takšno, ki se v svojih besedah trudi izraziti to, kar nosi srce. Diploma je eden od prehodov v človekovem življenju in zato je iskrena zahvala na mestu.

Najprej in vedno znova gre zahvala moji družini in partnerju. S svojo brezpogojno skrbnostjo, ljubeznijo, vdanostjo, prijaznostjo in strogo kritičnostjo ste mi omogočili vse, kar me oblikuje v takšno osebo, kot sem danes. Vedno znova sem srečna, hvaležna, polna idej in visokih ciljev. Hvala za vse.

Zahvala za vso podporo in pomoč gre tudi predavateljem in preostalim kolegom, predvsem mentorju, izr. prof. dr. Jožetu Hudalesu, in docentki, dr. Alenki Bartulović, ter vsem mojim sogovornikom, ki so mi pomagali na poti do diplome.

V svojem življenju pa sem blagoslovljena tudi z ljudmi, ki me vedno znova spodbujajo, z menoj delijo lepe in grenke trenutke ter mi postavljajo izzive, ki sem jih na svoji osebni in poklicni poti vesela. Tudi vam se zahvaljujem in upam, da bom kdaj poplačala vaš trud, vaše zaupanje in ljubezen: Maruši, Robertu, Špeli, Vanessi, Tjaši, Katji in mnogim drugim.

POVZETEK

V diplomskem delu sem raziskala arhivsko literaturo, ki se navezuje na predstavljeno delo na območju občine Dolenjske Toplice, se pogovarjala s turisti, domačini in ponudniki aktivnosti ter pripravila predlog za nadgradnjo etnološke in turistične ponudbe.

V uvodnem delu je podan pregled teoretičnih spoznanj in pooblastil, povezanih z etnološko in turistično ponudbo kraja.

Metodološki del zastavlja več raziskovalnih vprašanj in izpostavlja ključne probleme etnološko-turistične ponudbe. Razdeljen je na geografski in zgodovinski oris, ki mu sledi vpeljava pomena kmetijstva in turizma na območju občine Dolenjske Toplice.

Turizem v Dolenjskih Toplicah ima že dolgo tradicijo, vendar menim, da temelji na premalo avtentičnih dediščinskih projektih. Etnološke značilnosti in posebnosti kraja so vse manj del kolektivne zavesti in identitete, kar se kaže tudi na turistični ponudbi. Zaključni del naloge tako razpravlja o možnih odgovorih na zastavljena vprašanja in predlogih za izboljšanje trenutnega stanja. Naloga predlaga pristop s širokim družbenopolitičnim konsenzom, ki bo neodvisno od aktualnih političnih struktur sprejel in izvajal strategije za doseganje zastavljenih ciljev multidisciplinarno in vzporedno glede na možne vire in njihove kapacitete. Podlage za postavitev takšnih ciljev in sprejetje strategij so sistematične analize in raziskave o aktualnem stanju, ki jih navajam v diplomski nalogi.

Pri načrtovanju, izdelavi in izpeljavi tovrstnih strategij/planov/programov/resolucij/ukrepov naj imajo domačini aktivno in enakopravno vlogo, prepoznati jih je treba kot enakovredne partnerje/deležnike in tako spodbuditi razvoj kraja. V skladu s tem sem v zadnjem delu podala predlog za nadgradnjo ponudbe, ki je etnološko-turistično zastavljena. Domačini in ponudniki so imeli pomembno, ključno vlogo pri snovanju idej, ki sem jih povezala v smiselno celoto. Tako bomo lahko gradili na aktivnem in trajnostnem turizmu, pri čemer bodo zadovoljni tako domačini kot preostali predstavniki občin, turisti in obiskovalci, ob enem pa poudarjam pomen etnologov in kulturnih antropologov kot povezovalcev v tovrstnih projektih.

Raziskala sem gradivo, vezano na območje občine Dolenjske Toplice, obenem pa predstavila primer nadgradnje obstoječe ponudbe, pri čemer sem sledila sodobnim smernicam v turizmu, te pa narekujejo aktivni oddih. Takšen aktivni oddih bi turistom v tem okolišu ponudil dodatno, bolj celostno zaokroženo vsebinsko ponudbo, obenem pa bi spodbudil domačine in sedanje ponudnike k nadaljnjemu delu in razvoju trajnostnega turizma.

Ključne besede: etnologija, kulturna antropologija, turizem, Dolenjske Toplice

ABSTRACT

In the diploma thesis, I researched the archival literature related to the presented work in the Municipality of Dolenjske Toplice. I talked with tourists, locals and providers of activities and prepared a proposal for the upgrade of the ethnological and tourist offer.

The introductory part contains an overview of theoretical findings and authorizations, related to the ethnological and tourist offer of the town.

The methodological part raises several research questions and highlights the key issues of the ethnological-tourist offer. The latter is divided into geographical and historical outlines, followed by the introduction of the importance of agriculture and tourism in the Municipality of Dolenjske Toplice.

Tourism has had a long tradition in Dolenjske Toplice, but I believe it to be based on an insufficient number of authentic heritage projects. The ethnological characteristics and the specific features of the town are losing their presence in the collective consciousness and identity, which is reflected in the tourist offer. The final part of the thesis thus discusses possible answers to the posed questions, as well as suggestions for the improvement of the current situation. The thesis proposes an approach with a broad socio-political consensus which will, independently from the current political structures, adopt and implement strategies to achieve the set goals in a multidisciplinary way, parallel to the possible resources and their capacities. The basis for setting such goals and the adoption of strategies are systematic analyses and research on the current state, which are listed in the diploma thesis.

The locals should play an active and equal role in the design, development and implementation of said strategies/plans/programs/resolution/measures; they need to be recognized as equal partners/stakeholders, thus encouraging the development of the town. In accordance with that, in the last part of the thesis, I made a proposal for an upgrade of the tourist offer, which is set to be ethnological-tourist. The locals and the providers have played an important, crucial role in the design of ideas that I have linked into a meaningful whole. In such manner, we will be able to build on having an active and sustainable tourism, satisfying locals and other representatives of the municipality, tourists and visitors alike; at the same time, I emphasized the importance of ethnologists and cultural anthropologists as facilitators in such projects.

I researched the materials, related to the Municipality of Dolenjske Toplice, and presented an example of an upgrade to the existing tourist offer, following the modern

guidelines of tourism – and they dictate active vacations. Such active vacations would offer tourists in this area an additional, comprehensively rounded, content-filled offer, while at the same time, they would encourage locals and current providers to work and develop sustainable tourism further.

Keywords: ethnology, cultural anthropology, tourism, Dolenjske Toplice

Vsebina	
1.	UVOD..... 1
2.	METODE DELA..... 3
3.	GEOGRAFSKO IN ZGODOVINSKO OZADJE OBMOČJA OBČINE DOLENJSKIH TOPLIC..... 4
3.1.	GEOGRAFSKI DEL..... 4
3.1.1.	GEOGRAFSKI ORIS 4
3.1.2.	DRUŽBENOGEOGRAFSKE RAZMERE..... 8
3.2.	ZGODOVINSKI VIDIK..... 11
4.	ORIS POMENA KMETIJSTVA NA PODROČJU OBČINE DOLENJSKE TOPLICE TER POMEN ZA ŽIVLJENJE KRAJANOV NEKOČ IN DANES..... 17
4.1.	KMETIJSTVO IN SEJMI V DOLENJSKIH TOPLICAH 17
4.2.	ZA SAMOOSKRBO IN PRODAJO 18
4.3.	KMETIJSTVO V ZADNJIH LETIH 21
5.	TURIZEM V DOLENJSKIH TOPLICAH..... 23
5.1.	UVOD V TURIZEM – PREGLED ZBIRKE KOT INFORMACIJSKEGA VIRA..... 23
5.2.	PREGLED ARHIVSKEGA VIRA, PONUDBA DOLENJSKIH TOPLIC NEKOČ IN DANES..... 24
5.3.	TURISTIČNO DRUŠTVO IN PREPOZNAVANJE POSEBNOSTI KRAJA KOT POMEMBNIH ELEMENTOV ZA RAZVOJ TURISTIČNE DESTINACIJE..... 26
5.3.1.	ZGODOVINA DRUŠTVA 27
5.3.2.	TURISTIČNO DRUŠTVO DANES 29
6.	PREPOZNAVANJE POTENCIALOV..... 31
6.1.	REGIONALNI RAZVOJNI PROGRAM V RAZVOJNI REGIJI JUGOVZHODNA SLOVENIJA IN OBČINI DOLENJSKE TOPLICE..... 31
6.2.	STRATEŠKA UMESTITEV..... 32
6.3.	OCENA PONUDBE IN POTREB..... 33
6.3.1.	REGIJSKI STRATEŠKI DOKUMENT 2014–2020..... 33
6.3.2.	ANALIZA VPRAŠALNIKOV <i>Preučevanje želja in potreb turistov v Dolenjskih Toplicah</i> 34
6.3.3.	ANALIZA MNENJ POMEMBNIH PONUDNIKOV IN PREDSTAVNIKOV LOKALNE SKUPNOSTI 35
6.4.	PREDLOG ZA NADGRADNJO 40
7.	ZAKLJUČEK..... 43
8.	LITERATURA..... 45
9.	INTERNETNI VIRI..... 47
10.	SEZNAM PRILOG..... 48
11.	PRILOGE..... 49

1. UVOD

»Če se peljete iz ljubljanske smeri po slikoviti dolini Krke, se v Soteski nenadoma odpre popolnoma drugačen svet. Pred vami se kot na dlani pokaže topliška kotlina, obdana z desne strani s skrivnostnim Kočevskim rogom, z ostalih strani pa jo obkrožajo nizki dolenjski griči, posejani z vinogradi in zidanicami. Po dolini pa so raztresene posamezne vasice, ki dajejo kotlini še prijaznejši vtis. Sredi kotline ležijo Dolenjske Toplice, ki nosijo ime po izlivu termalne vode, ki je v kraju in okolici dal poseben pečat v razvoju...« (Vovk 2000: 11).

Raziskovanje Dolenjskih Toplic in zapisovanje njenih lepot ima močne korenine. Zapisov, kakršen je uvodni, sem na svoji poti do diplome našla ogromno.

Ker že vrsto let delujem v turizmu, je bil namen moje raziskave ponuditi kratek izbor arhivskih virov na temo turizma in etnologije na območju občine Dolenjske Toplice ter pripraviti etnološko-turistični načrt za obnovo in nadgradnjo tovrstne ponudbe. Moje osnovno raziskovalno vprašanje se navezuje na nadgradnjo in izboljšave turistične ponudbe v občini Dolenjske Toplice v prihodnosti, v povezavi z upoštevanjem trenutno aktualnih smernic in zakonodaje.

Ena izmed pomembnih literatur, ki so mi pri raziskovanju pomagale, je monografija Dolenjskih Toplic, izdana leta 2015. Glavni urednik, dr. Robert Peskar, natančno predstavi pomen tovrstnih del. Pravi namreč, da so z izdajo želeli »trajno ubesediti kolektivni spomin, ki se je o kraju ter njegovih prebivalcih ohranil skozi dolga časovna obdobja. Sodobni čas je čas hitrih sprememb. Zato osebne, skupnostne in lokalne dediščine ter iz njih izvirajoče identitete dobivajo v dobi globalizacije vse večji pomen. Ohranjanje materialnih ostalin preteklosti ter lokalne prepoznavnosti je namreč pomembno za kakovost življenja ljudi v skupnosti, sočasno pa je ohranjena in dobro interpretirana lokalna identiteta zanjo lahko tudi razvojna prednost« (Peskar 2015: urednikova beseda).

Z napisanim se sama močno strinjam. Eden od vidnejših problemov v Dolenjskih Toplicah po mojem mnenju je, da se iz kolektivnega spomina izgublja tisto, kar bi modernemu načinu življenja pridalo še nekaj avtohtonih in lokalnih vrednosti, okrepilo identiteto posameznikov in kraja. Poleg tega pa so Dolenjske Toplice znana turistična destinacija. Z dobro interpretirano lokalno identiteto in jasno zastavljenimi cilji lahko kraj napreduje in se turistično razvija. Tako bomo poleg čudovitih termalnih vrelcev svojim

obiskovalcem predstavili še številne druge znamenitosti, ki jih je zapisala zgodovina in so zdaj zapostavljene.

Dediščino v najbolj splošnem delimo na dva dela: materialno ter nematerialno. Sama sem bolj usmerjena v raziskavo nematerialne dediščine, zato je temu tokrat podrejena tudi moja diplomska naloga. V mislih imam številne domačine, ki s svojim znanjem, vedenjem in delovanjem v Topliški dolini ohranjajo ali obujajo lokalno ponudbo. Pri svoji raziskavi sem se tako osredotočila na pregled mnenja turistov, domačinov in ponudnikov, med katerimi bom predstavila dva: čebelarstvo Šerclj ter kmetijo Gril.

Diplomsko delo sem strukturirala glede na način raziskovanja. Za poglavjem o metodologiji dela sta poglavji o zgodovinskem in geografskem ozadju Dolenjskih Toplic. Tu predstavim nekaj osnovnih in ključnih podatkov, ki so pomembni za razumevanje kraja, njegove zgodovine in nadaljnji razvoj.

V nadaljevanju sledita poglavji o pomenu kmetijstva in turizma za življenje krajanov na območju občine Dolenjske Toplice. Prikazala sem, kako pomembni sta obe aktivnosti za kraj ter njuno povezovanje in sodelovanje.

Raziskavo sem razdelila na tri nivoje: splošni pregled želja turistov, mnenje ponudnikov in pregled njihovih zmožnosti ter mnenje izbranih domačinov in za kraj pomembnih posameznikov. Tu sem posegla tudi v pregled političnih odločevalcev ter načrtov občine za razvoj. Menim, da ti nivoji skupaj predstavljajo osnovo za kakršno koli ponudbo in raziskavo na vseh področjih delovanja v Dolenjskih Toplicah.

V zadnjem poglavju podam predlog za nadgradnjo, pri čemer sem se osredotočila na okoliška ponudnika: čebelarja Blaža Šerclja in predelovalko mlečnih izdelkov Andrejo Gril.

V zaključku povzamem ključna raziskovalna vprašanja in ugotovitve.

2. METODE DE LA

Diplomsko nalogo sem razdelila na več raziskovalnih sklopov. Ena od prvih in temeljnih je bila raziskava literature, povezane s to tematiko. Delo tako temelji na študiju dostopne strokovne literature, člankov, raziskav in poročil, ki obravnavajo predstavljeno problematiko. Kriterij za selekcijo literature sta bila v prvi vrsti njihova strokovna kakovost in raziskovalne tematike. Pri tem je pomembno poudariti dejstvo, da so Dolenjske Toplice leta 2015 dobile prvo znanstveno monografijo, ki mi je služila kot najbolj pomemben in kvalitativen izvor podatkov in pisnih informacij.

Poleg pregleda literature sem opravila mnogo pogovorov tudi z sodelavci Dolenjskega muzeja, Zavoda za varstvo kulturne dediščine in drugimi strokovnjaki za moje raziskovalno področje.

S tovrstnim raziskovanjem sem spoznala, da je literature ogromno ter da se okoliš občine Dolenjske Toplice predstavlja predvsem kot kopališki kraj. Zato sem se odločila, da se v nadaljevanju osredotočim predvsem na vidik, ki je manj raziskan. To je ukvarjanje s kmetijstvom z namenom samooskrbe ter pridelave/predelave živil za širšo ponudbo. Temu je sledila logična izbira sogovornikov, pri čemer sem strmela k dvojnosti – na eni strani sem se pogovarjala z aktivnim kmetom in znanim občinskim čebelarjem Blažem Šercljem, ki se lahko pohvali z dolgoletno tradicijo delovanja v kraju, ter na drugi strani z Andrejo Gril, ki se na pot turizma in promocije svoje dejavnosti šele podaja.

Sočasno s pogovori sem zbirala mnenja turistov. Osnovala sem kvalitativno raziskavo s pomočjo polstrukturirane ankete. Za slednjo sem se odločila zaradi številčnejše odzivnosti ter lažje analize. Anketiranje je potekalo tri tedne, izvajala sem ga v hotelu in restavraciji Oštarija Dolenjske Toplice, pripravila pa sem tako slovenske kot angleške in italijanske izvode vprašalnika.

Pogovarjala sem se tudi z domačini in drugimi za Dolenjske Toplice pomembnimi posamezniki ter tako povzela tri nivoje: raziskavo mnenj in želja turistov, domačinov in ponudnikov.

Tako ugotovitve ankete kot analiza, skupaj z transkribiranimi deli pogovorov in povzetki literature so predstavljeni v nadaljevanju.

3. GEOGRAFSKO IN ZGODOVINSKO OZADJE OBMOČJA OBČINE DOLENJSKIH TOPLIC

»Spoznajte preteklost, ohranite sedanjost, ki bo jutri preteklost, dopolnajte vsebino in jo prenašajte na poznejše rodove« (Mojca Kranjc 2001: 9).

Ena izmed pomembnih literatur za mojo diplomsko nalogo je bila tudi knjiga domačinke Mojce Krajc z naslovom *Nekoč Toplica – danes Dolenjske Toplice*. V predgovoru strne misel o ohranjanju preteklosti za poznejše rodove. Gre za identiteto kraja in posameznikov, ki ga tvorijo. Druži nas skupna zgodovina, ki jo ob hitrem tempu življenja vse bolj pozabljamo. Če želimo v Dolenjskih Toplicah ustvarjati in graditi, dopolnjevati vsebino in jo prenašati na poznejše rodove, je ključno, da se z značilnostmi kraja najprej dodobra spoznamo.

3.1. GEOGRAFSKI DEL

Geografski del predstavitve občine in njenega okolja sem razdelila v dva sklopa. Splošnemu geografskemu opisu območja občine Dolenjske Toplice sledi opis družbenogeografskih razmer.

Splošni geografski opis priča o osnovnih značilnostih, kot sta velikost, razdelitev, sledi tudi kratek opis najpomembnejših okoljskih značilnosti. V družbenogeografskem delu se dotaknem življenjskih razmer na območju občine Dolenjske Toplice, ki jih na kratko predstavim z nekaj statističnimi podatki in v časovnem sosledju.

3.1.1. GEOGRAFSKI ORIS

»Občina Dolenjske Toplice se nahaja na zahodnem robu novomeške pokrajine. Središče občine je naselje Dolenjske Toplice, ki nosi ime po izvoru termalne vode. Na zahodu jo omejuje Kočevski rog, na jugu sega do belokranjskih vrat, ki jo ločijo od Bele krajine. Osamelec Ljuben in širok pas gozda razmejujeta občino od novomeške pokrajine na vzhodu, proti severu pa občino omejuje strmi rob Ajdovske planote« (Internetni vir št.1 [13.4.2018, 10:15]).

Z vidika reliefnih značilnosti občino Dolenjske Toplice delimo na sedem reliefnih enot:

- Roška planota

- dolina Radeščice in Črmošnjice,
- hrbet med Radeščico in Sušico,
- dolina Sušice,
- ravniki nad dolino Sušice,
- dolina Krke,
- Ajdovska planota.

Območje občine Dolenjske Toplice je polno geografskih zanimivosti. Med njimi se pojavljajo tudi ene najbolj tipičnih kraških reliefnih oblik: vrtače, ki se v dolini manj opazijo, z vzponom proti visokemu Kočevskemu rogu pa dobijo pravilne in izrazite oblike. Na tem območju je tudi mnogo kraških jam. Najbolj znani sta jami Pihalnik ter Jazbina, slednja je po drugi svetovni vojni zaradi ugodne in stalne temperature (10 °C) služila tudi kot hladilnica za shranjevanje sadik. Danes Jazbina uživa zaradi »zatočišč netopirjev status odprte jame z nadzorovanim dostopom (17. člen Zakona o varstvu podzemnih jam, Uradni list RS št. 49/2004). To pomeni, da je vstop vanjo sicer dovoljen, vendar mora biti ta nadzorovan in registriran ter izveden na način, da je za prisotne živali čim manj moteč« (Hudoklin 2012: 81).

Reke v območju Dolenjskih Toplic so številne, pri čemer glavni vodotok predstavlja reka Krka, njeni pritoki pa so Radeščica, Črmošnjica, izvira Obrh in Crkavnik. V jezercu Obrh so opazili tudi človeške ribice. Tako Obrh kot Radeščico so nekoč izrabljali za pogon mlinov in žag. Pritok Krke je tudi potok Sušica, ki je znan po presihanju v sušnih, poletnih obdobjih. Sušica zbuja pozornost mnogih turistov predvsem zaradi izrazitega okljuka v središču Dolenjskih Toplic. Z ribolovnega vidika sta pomembni le Krka in Radeščica, kjer so športnim ribičem posebno zanimive potočna postrv, šarenka, lipan, ščuka, som, krap in linj (Kladnik in Ravbar 2015: 22 po Mikec 2005: 39–40).

Danes v dolini ni več ohranjenega ali delujočega mlina, ki bi v svojo zgodovino popeljal turistične obiskovalce. Bolj kot zgodovina kraja je še vedno atraktivna reka Krka s svojimi pritoki. Ribolov je zanimiv za domačine, organiziranega za zdaj še ni. Prav tako niso razvite preostale vodne aktivnosti, npr. vožnje s kanuji ali popularno poletno »supanje«.

Pomemben del geografske podobe predstavljajo tudi naši gozdovi, med katerim smo domačini najbolj ponosni na skrivnostni Kočevski rog.

»Občina je med najbolj gozdnatimi v Sloveniji, saj gozdovi prekrivajo več kot 85 % njenega ozemlja« (Kladnik in Ravbar 2015: 23 po Mikec 2005: 30).

Obiskovalci in domačini se lahko srečajo z neokrnjeno naravo, ki jo najdejo v ohranjenem pragozdu. Zadnja leta se posamezniki združujejo v projektu Poletje v Kočevskem rogu, v sklopu katerega manjše skupine udeležencev v dvajsetih različnih dogodkih popeljejo na kratka in raznolika vodenja.

»Kočevski rog kot zgodovina. Zdejle ga krepko ven iz spanja ven vlečemo. /.../ Gor je do dvajset dogodkov v eni sezoni. /.../ Letos bo tudi čez dvejset dogodkov. /.../ Kavčič Jaka se je ukvarjal ravno s tem, da bi razvijal, preko Toposa, ponudbo na Kočevskem rogu. Sam tam je treba bit zlo previden, Kočevski rog je območje Nature, imamo gor pragozdove, živali motmo, ne. Ampak odločitev je, da na taki ravni kot zdejle delamo, neko ciljno skupino pelješ gor, to je, obisk je običajno od 5 pa do 30 ljudi, pelješ neko ciljno skupino gor, nekej obrazložiš pa pripelješ dol, to je sprejemljivo, to prostor prenese. /.../ Jaz bi temu reku, to je nemnožičen turizem. Nemnožičen turizem. Seveda bi blo fino, če bi gostje bli dobro seznanjeni, da bi oni dva dni pred dogodkom dobil to nek povzetek, ne, kaj bo, ne« (Pogovor 1, 54:41).

O Kočevskem rogu lahko beremo tudi v novembrskem članku revije *Gea*, izdanem leta 2017. Predstavitvi je avtorica članka Smilja Štravs namenila pet strani, po poteh pa jo je popeljal priznani strokovnjak Tomaž Hartman, sicer zaposlen na Zavodu za gozdove Kočevje. Poleg geografske lege in nekaterih značilnosti so v članku omenjene tudi najnovejše interpretacije in analize ter številne zanimivosti. Presenetilo me je dejstvo, da »za začetek načrtnega varstva gozdov v Sloveniji štejemo leto 1892, ko je gozdar kneza Auersperga, dr. Leopold Hufnagl, v prvem gozdnogospodarskem načrtu zapisal zaščitno pripombo 'naj tu ostane pragozd' za področje Goteniške Gore. V gozdovih kneza Auersperga so pred 125 leti med prvimi v Evropi opustili golosečnjo z upoštevanjem dveh preprostih načel: gozd naj stalno prekriva skalnata kraška tla, domače drevesne vrste pa naj se naravno same pomlajujejo« (Štravs 2017: 2).

Kot lahko sklepamo po zapisanem, so imeli knezi Auerspergi izjemen občutek za gospodarjenje.

Eden izmed najbolj dostopnih za turiste in obiskanih je pragozd Rajhenavski rog. »Do izhodišča nas pelje roška cesta, po kateri se lahko pripeljete z vsakim avtomobilom, ne le s terencem. Ob ruševinah objektov nekdanje roške žage v osrčju Roga ob roški cesti,

kjer se srečata poti iz Kočevja na eni in Dolenjskih Toplic na drugi strani, so pred več kot dvajsetimi leti postavili paviljon z informacijskimi tablami v slovenskem in angleškem jeziku, da bi obiskovalcem na kratko razložili pomen gozdnega rezervata in pragozda, še preden se vanj odpravijo. Žago so leta 1894 postavili Auerspergi in je bila vse do zaprtja leta 1932 največji žagarski objekt v Sloveniji in eden največjih v tedanji Jugoslaviji. /.../ Na mestu nekdanjega gospodarskega objekta oziroma ob njem si želijo v prihodnosti urediti večje informacijsko središče za obiskovalce, pešpoti pa bi radi zasnovali kot malo krožno pragozdno pot z razglediščem na vrhu Rajhenavskega roga, da bi obiskovalec lahko doživel to ogromno gozdno morje. Če bomo kdaj delali to novo pešpot, si želim, da bi jo opremili za doživljanje tega mogočnega gozda« se veseli Hartman. Meje gozdnih rezervatov so sicer označene z modro barvo, obiščemo jih lahko le po označenih poteh. Najbolj atraktiven del Roške pešpoti je od Žage na vrh Roga na eni strani roške ceste ter mimo pragozda Rajhenavski rog do debele jelke, kraljice Roga na drugi strani (Štravs 2017: 21).

Obiskovanje skrivnostnega Kočevskega roga je zagotovo edinstveno doživetje tako za domačine kot turiste. Lepo je prebrati, da si prizadevajo za ohranjanje in razvoj ter pri projektu sodelujejo z usposobljenimi strokovnjaki. Takšni projekti običajno prinesejo dobre rezultate.

V zaključku avtorica zapiše še nekaj o največji zanimivosti Kočevskega roga ter o obiskovalcih:

»Zato pa je najdebelejše drevo v Rogu vendarle jelka, pravijo ji kraljica Roga – visoka je 51 metrov, premer debla meri 165 centimetrov, ocenjujejo pa, da je stara okrog petsto let. /... / Vse to je naša sijajna naravna dediščina, ki je danes dostopna tudi obiskovalcem. K sreči ti niso zelo številni, saj gozdovi niso namenjeni množičnemu turizmu, je pa med njimi največ gostov iz Dolenjskih Toplic, ki v manjših skupinah pridejo na voden ogled. V gozdu je lepo v vsakem letnem času, čarobno je tudi pozimi, gozdne ceste so splužene, zato dostop ni problem. Tisto, kar najbolj skrbi Tomaža Hartmana, pa niso srne in jeleni, temveč čas oziroma velika časovna razlika med človekom in gozdom.« (Štravs 2017: 23)

Pomembno je, da spoštujemo zakone okolja, ki ga raziskujemo. Gozdovi seveda niso namenjeni množičnemu turizmu, vendar pa je za nas zanimiv podatek, da je večina gostov prav iz Dolenjskih Toplic. Očitno tako gosti kot domačini prepoznavajo Kočevski rog kot del naše kulture in zgodovine. Lepo bi bilo, če bi se ideje Tomaža Hartmana zares izvedle

tudi v praksi. Menim, da bi omejen, nemnožičen turizem posameznikom in obiskovalcem ponudil številna nova doživetja, izkušnje, znanje in razumevanje.

Gozd je zatočišče tudi mnogih živalskih vrst, med katerimi prevladuje lisica, med divjadjo pa so zastopani srnjad, jelenjad, divji prašiči, rjavi medvedi, volki, družine kun ter divja mačka kot predstavnica družine mačk. Zaradi velike razširjenosti bukve je prisotna tudi populacija navadnega polha (Kladnik in Ravbar 2015: 24 po Mikec 2005: 33–34). Za turiste bi bilo morda zanimivo doživetje, če bi dan preživel skupaj z lokalnim lovцем, si ogledali krmišča, morda splezali na opazovalnico ipd. Možnosti za turizem so seveda neomejene, vendar pa moramo biti pri tem pozorni na to, da s svojo prisotnostjo in dejanji ne motimo živali in življenja v gozdu.

3.1.2. DRUŽBENOGEOGRAFSKE RAZMERE

Občina Dolenjske Toplice, ki ji domačini pravimo kar Topliška dolina, se razteza med občinami Novo mesto, Straža, Semič, Kočevje in Žužemberk. Po površini meri 110,2 km² in je po velikosti preostalih slovenskih občin na 58. mestu. V občini živi približno 3400 ljudi, kar nam pove, da je glede na površino občine redko poseljena. V občini je 29 naselij, pred drugo svetovno vojno »jih je bilo na njenem zdajšnjem ozemlju 39, vendar so tista, ki so jih naseljevali Kočevjarji, večinoma propadla« (Kladnik in Ravbar 2015: 17).

Območje občine zaznamuje priseljevanje in odseljevanje prebivalcev skozi različna časovna obdobja. Priseljevanje je bilo prisotno predvsem v drugi polovici 19. stoletja (zaradi razvite industrije v dolini Krke – zlasti železarske) in v šestdesetih letih prejšnjega stoletja z novim valom industrializacije (zdraviliški turizem, lesna in obutvena industrija).

»Z zatonom industrije (zlasti železarske) in izseljevanjem se je v naslednjem desetletju njihovo število zmanjšalo za skoraj desetino, po prvi svetovni vojni, ki je sicer zavrla demografski razvoj, se je ponovno povečevalo, tako da je leta 1931 znova doseglo številko 4025. To je bilo tudi zadnjič, da je število prebivalcev presegalo mejno vrednost 4000. Po drugi svetovni vojni je namreč zaradi izselitve Kočevjarjev, sicer avtohtonih prebivalcev območja občine Dolenjske Toplice, sledil močan upad števila prebivalcev, ki jih je bilo leta 1948 le še 2642. Vasi, kot so Kočevske Poljane, Nova Gora in Podstenice, so bile poseljene predvsem z Nemci, ki so se leta 1941 skladno z dogovorom med Nemčijo in Italijo preselili na območje Krško-Brežiškega polja. Po končani vojni se jih je večina

izselila v Nemčijo in Avstrijo ter pozneje čez lužo. Takrat so propadla tudi druga kočevarska naselja v njihovi okolici, tako da se je na območju, poseljenem s Kočevarji, med letoma 1931 in 1948 število prebivalcev s 1313 zmanjšalo na vsega 136. Od takrat naprej se število znova povečuje, vendar je še zelo daleč od tistega med svetovnima vojnama in pred prvo svetovno vojno.« (Kladnik in Ravbar 2015: 29–30)

Leta 2013 sta avtorja Mitja Ferenc in Gojko Zupan uredila in izdala knjigo *Po sledeh Kočevarjev v Črmošnjiško-Poljanski dolini*. Ta danes predstavlja eno od pomembnih literatur s področja tematike Kočevarjev staroselcev, saj ohranja njihovo kulturo in orisuje njihovo življenje. Avtorja sistematično predstavita vasi in njihovo zgodovino, poleg tega pa je zanimivo tudi posvetilo današnjega predsednika Društva Kočevarjev staroselcev, Avgusta Grila. Pravi namreč:

»Razlike so neverjetne: celo vsi, ki smo te razlike sami doživljali, včasih težko verjamemo, da je v relativno kratkem času možen takšen razvoj dogodkov in tako drastične spremembe. V našem primeru so za to specifični vzroki: obe svetovni vojni, ekonomska migracija, krošnjarjenje, masovna odselitev Kočevarjev leta 1941, pa tudi vpliv virusa nestrpnosti. Vse je pustilo pečat, ki je danes na Kočevskem viden tako rekoč na vsakem koraku. Črmošnjiško-Poljanska dolina je v tem kontekstu še posebej zanimiva. Ruševine zaselkov, vasi, zaraščanje, ugašanje gospodarskih dejavnosti, pa tudi izginjanje kulturnih, jezikovnih in etničnih značilnosti; vse to je občutno povsod. Utrip življenja je zastal. Umolknilo je 18 mlinov in žag ob potoku Črmošnjičica. Ni več takega obsega kmetovanja, gostinstva, lova, sejmovanja, kulturnih dejavnosti. Življenje na obronkih doline je zamrlo. Gozd zlovešče posega na površine, ki so nekdanje nudile pogoje za življenje in razvoj.« (Ferenc in Zupan 2013: 5)

Avtorjev zapis je za etnologe in kulturne antropologe izjemnega pomena, saj skriva mnogo zanimivih informacij. Predstavi nam tako spremembe, ki so se skozi leta zgodile, kot tudi natančno prikaže nekatere dejavnosti, s katerimi so se ukvarjali. Poleg mlinarstva in žagarstva so razvijali kmetovanje, gostinstvo, gozdarstvo, se ukvarjali z lovom in mnogimi drugimi dejavnostmi.

O takšnih dejavnostih pišeta tudi avtorja v nadaljevanju: »Prostor so, ob naravnih danostih, v največji meri zaznamovali ljudje. Med tistimi, ki so govorili slovensko ali nemško, ni bilo velikih razlik. Bili so gozdarji, drvarji, izdelovalci oglja, tovarniki in kmetje: poljedelci, živinorejci, sadjarji. Razvite so bile obrti, povezane z lesom, najbolj izdelovanje suhe robe. Kmetije so bile skoraj samooskrbne; obvladovali so pletarstvo in

suknarstvo. Posebnost Kočevskega so bili krošnjarji in kostanjarji. Delo so iskali vse do Dunaja. Doma so ženske samostojno skrbele za kmetije in otroke. Vse do 19. stoletja in razvoja šolstva so za omiko skrbeli duhovniki. Vzporedno s šolami in železnico se je pojavilo izseljevanje. Šolani domačini so se v Evropi in se med izseljenci v Ameriki izkazali kot gospodarstveniki, zdravniki in iznajditelji« (Isti 2013: 12).

Poleg naštetega so bili Kočevjarji doma in na širšem področju poznani po gozdnem medu. Ohranjene so poslikane panjske končnice, katerih »prizori odsevajo kmečka dela, medsebojne odnose in čaščenje zavetnikov pred boleznimi ter požari« (Ferenc in Zupan 2013: 13). Takšno izročilo bi v prihodnosti brez težav povezali z lokalnimi čebelarji in obiskovalcem ponudili zanimiv ogled, kjer bi npr. spoznavali kulturo in okušali med.

O sledeči ideji sem se pogovarjala tudi z dr. Anjo Moric, predstavnico zavoda Putscherle – centra za raziskovanje, kulturo in ohranjanje kulturne dediščine. Povprašala sem jo o sodelovanjih zavoda, o bližnjih dogodkih in povedala mi je, da bo sodelovala tudi na dogodku Dnevi kočevarske kulture, ki ga letos gosti občina Dolenjske Toplice.

»Pri pripravi dogodkov za Dneve kočevarske kulture sodelujemo z občino DT in z DKS. Delavnica za otroke o čebelah in kočevarski čebelarški dediščini bo v kočevarskem domu v Občicah. Glede razstave o kočevarskem čebelarstvu se še dogovarjamo. V sklopu tega tedna bo tudi projekcija etnografskega filma o Kočevjarjih, kjer prikazujem tudi izseljene kočevarske skupnosti. Naslov je *Globoko v srcu jo čutimo*. Točnih datumov še nimam.« (Pogovor z Anjo Moric, 25. 5. 2018)

Pomen raziskovanja njihove kulture so prepoznali tudi mnogi vizitatorji. Med njimi »polihistor Janez Vajkard Valvasor in duhovniki in strokovnjaki, med njimi Francoz Balthazar Hacquet ali Poljak Emil Korytko. Najprej so opazili posebnosti govora, značilnosti noš, skromnega življenja, ljudske pesmi in pripovedi. Popisali so tipe hiš, cerkve in dragocenosti« (Ferenc in Zupan 2013: 15).

Takšna literatura in arhivski viri so zagotovo pomemben spomin pri pričevanju in utemeljevanju zgodovine. Pomembnost ohranjanja kulture in dediščine pa so tudi kasneje prepoznavali mnogi strokovnjaki, npr. France Stele, Marijan Zadnikar, Rozi Mohar, Marija Makarovič, Wilhelm Tschinkl, Anton Prelesnik, Tone Troha, Gojko Zupan, Mitja Ferenc ter mnogi drugi.

Z izseljevanjem je življenje v vaseh počasi zamiralo in danes povsem zamrlo, kljub temu pa Društvo Kočevarjev staroselcev ohranja njihove običaje, jezik in kulturo. Predstavljena je na muzejski domačiji, v centru Društva Kočevarjev staroselcev – v Obrhu

(del občine Dolenjske Toplice). Od leta 2015 občini Kočevje ter Dolenjske Toplice izmenično organizirata dogodek Dnevi kočevarske kulture. V sklopu dogodkov želijo »ohranjati jezik, šege, navade, identiteto, kulturno in stavbno dediščino Kočevarjev staroselcev, ki so nekdanj živel na tem območju. Odziv je bil, so zadovoljni na občini, ki je dogodka organizirala, odlično.« (Internetni vir št. 4 [23. 5. 2018, 06:11]).

Na splošno lahko v zadnjih tridesetih letih govorimo o rahli rasti prebivalstva v občini, ki je posledica naravnega prirasta. Ta je sicer stalen, vendar ne visok (Kladnik in Ravbar 2015: 30).

3.2. ZGODOVINSKI VIDIK

Območje občine Dolenjske Toplice je znano po svoji dolgo izpričani zgodovini, ki jo najdemo v mnogih arhivskih virih. Eden od tistih, na katere smo Topličani zelo ponosni, je zagotovo zapis Janeza Vajkarda Valvasorja, ki v svoji *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689 zapiše:

»Kar se tiče toplíc, so ene na srednjem Kranjskem nadvse dobre, da jih od daleč obiskujejo. So v dolini med dvema hribčkoma in izvirajo na dveh krajih. Ene imajo obliko polovične jame, izklesane v skalo. Je obokan in velik kakor pol sobe. V njem se da udobno sedeti in kopati pod obokano skalo. Je zelo topel in prav močen. Pri drugem izviru, ki je od prvega komaj dvanajst korakov stran, je knez Janez Vajkard Auersperg zgradil lepo poslopje in streho. Slednja kopel prekaša prvo po velikosti, ne dosega je pa po moči, čeprav je precej topla« (Rifelj 2015: 339 po Valvasor, Die Ehre, 2, str. 227–228).

Valvasor je Toplice tudi upodobil. Leta 1877 je upodobitev ponatisnil novomeški tiskar Janez Kranjec. Danes jo hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine. Na upodobitvi je v desnem robu zgoraj mogoče opaziti napis »Töpliz Das warme Bad«. Pod imenom Töpliz je dodan zapis Toplica. Tu prepoznamo izrazito kmečko okolje, pri čemer so v notranjosti vasi predvsem enonadstropne hiše, okolica pa je namenjena travnikom, potem in skednjem. Sredi vasi stoji cerkev, obdana z obzidjem, današnja cerkev sv. Ane v Dolenjskih Toplicah. Na upodobitvi izstopa velik večnadstropni kompleks, ki je po strukturi gradnje drugačen od preostalih. Sklepam, da ni kmetijski. Glede na lokacijo menim, da gre za upodobitev kopališke stavbe (dokument je predstavljen v članku Rifelj 2015: 340).

O Topliški dolini in okolici priča mnogo pripovedi. Mnoge izmed njih pripovedujejo zgodbo o odkritju tople vode in nastanku kopališča. Nekatere se prenašajo iz roda v rod, na druge naletimo ob branju literature. Ena izmed bolj zanimivih pravi:

»Pred več sto leti so bili pri nas obširni gozdovi. Po njih so se pasli jeleni, srne in velike razne divje zveri. Plemenitaši so radi hodili na lov na jelene. Nekoč so bili zopet na lovu. Bilo je ob suši. Ko hočejo kuhati kosilo, niso imeli vode. Zato pošljejo hlapce po njo v dolino, da poiščejo kak studenec. Kako so se začudili, ko prinesejo toplo vodo! Šli so pogledat, kje izvira ta topla voda. Tisti čas se pa iz doline ni odtekla voda. Ob deževju je bilo večje jezero, ob suši pa je voda izginila. Zato so skopali jarek, da je hladna voda odtekala, in to je današnja Sušica. Na kraju toplega izvirka so postavili kočo za kopanje. Tu so začeli potem staviti hiše in tako so nastale Toplice in kopališče« (Pršina 2015: 227 po Turk, Kako je nastala vas Toplice).

Tradicija arhivskih zapisov na temo Dolenjskih Toplic sega v čas veliko pred Valvasorjem. Pri navajanju podatkov v nadaljevanju se tokrat osredotočam predvsem na neizdano gradivo *Seminar za lokalne turistične vodnike v občini Dolenjske Toplice*, ki ga je leta 2000 izvajal Razvojno-izobraževalni center Novo mesto. Tu je Ludvik Tončič na nekaj straneh predstavil kroniko Dolenjskih Toplic, jaz pa sem navedla tiste dogodke, ki se mi zdijo povezani s temo ali ključni za poznavanje teme moje diplomske naloge. Poleg zapisane kronike podatke povzemam tudi po članku Franceta Barage *Dolenjske Toplice v najstarejših zgodovinskih virih*, ki je kot del monografije predstavljen na straneh 83–100.

Prvič so v pisnih virih omenjene že leta 1228 v zvezi s stiškim samostanom. Istrski mejni grof Henrik je skupaj z ženo Zofijo, sicer iz rodu Višnjegorskih, leta 1215 Stični podaril kmetijo in mlin na kraju Töpliz, za kar strokovnjaki ugotavljajo, da ustreza Dolenjskim Toplicam. Že prva omemba torej nakazuje, da gre za kraj, ki ga povezujejo s termalnim izviro. V nekaterih virih se omenja še v povezavi s tamkajšnjo cerkvijo Matere božje ter z gradom Rožek. S termalnimi vreli se v pisnih arhivih srečamo 252 let kasneje, leta 1467, v zvezi s Turjaškimi (Baraga 2015: 83–86).

V 13. stoletju je kraj pripadal plemiški rodbini Reutenberg. Leta 1342 je Herman tega rodu podelil vrele Ulriku, sinu Blaža Mokronoškega, z vsemi pravicami in uporabami. Leta 1385 je Elspet Reutenberg ob poroki z enim od grofov Turjaških prinesla za doto med drugimi posestvi tudi Toplice tej rodbini. Rodbina Auerspergov oz. Turjaških je bila za območje občine Dolenjske Toplice zelo pomembna vse do svetovne vojne. Veljali so za eno najuglednejših in najbogatejših fevdalnih rodbin. Njihov nagel vzpon se

je začel v 15. stoletju, do leta 1863 pa je njihova posest znašala že okoli 30.000 ha, med drugim za naš kraj in njegovo dediščino pomembni gospostvi Poljane, Žužemberk ter gradova Soteska in Rožek. Auerspergi so bili pomembni predvsem zato, ker se že zgodaj omenja njihov poseg zunaj agrarne produkcije. V srednjem veku se omenja njihovo železo, ime pa povezujejo tudi s steklarstvom, lesnopredelovalno industrijo in drugimi dejavnostmi. V času agrarne reforme so knezom odvzeli večino premoženja. Danes je o knezih Auerspergih ostalo malo sledov in dediščina tega časa se izgublja v pozabo, strokovnjaki in ljubiteljski poznavalci tega področja pa opozarjamo na neizmerno dediščino in nujnost po ohranjanju, zapisu, oživitvi tovrstne dediščine.

V 15. stoletju so na območje vdrla Turki, o čemer danes priča del ohranjenega obrambnega zidu okoli cerkve sv. Ane.

Naslednja leta se poroča o izbruhu kuge.

Leta 1689 izide Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske* v kateri je prva upodobitev Dolenjskih Toplic. Sam v svojem delu uporablja ime Toplica (glej v prilogi).

Zadnja desetletja 17. stoletja je Ivan Vajkard Turjaški zgradil knežjo kopel, ki jo je obzidal in pokrival s streho.

18. stoletje zaznamujejo dejavnosti na področju kopališke dejavnosti. Leta 1767 začnejo graditi Kopališki dom, leta 1771 uvedejo kopališko takso, leta 1772 v sanatoriju nastavijo prvega kopališkega strežnika in strežnico. Leta 1777 ljubljanski zdravnik, dr. Anton Kastelec, objavi prvo analizo termalne vode, opiše njeno uporabo in način zdravljenja, čez štiri leta pa jo slavni Baltazar Hacquet ovrže (Tončič 2000: 12).

Leta 1831 v Pragi izide knjižica o Dolenjskih Toplicah avtorjev Žige Grafa in Janeza Schneditza, leta 1878 pa na Dunaju obsežen turistični vodnik o zdravilišču avtorja Petra Radiocsa (isti 2000: 12).

1. maja 1894 slovesno odprejo železniško progo Ljubljana–Novo mesto–Straža. Goste iz Straže do Dolenjskih Toplic prevažata gostilničar Ivan Sitar. Danes železniška proga do Straže za namen prevažanja potnikov ni več odprta.

V začetku 20. stoletja je živel tudi eden od bolj pomembnih krajanov, dr. Konstantin Konvalinka. Ta postane leta 1912 kopališki in okrožni zdravnik, leta 1921 pa kupi zdravilišče (Tončič 2000: 13). Danes v središču Dolenjskih Toplic še vedno stoji hiša, v kateri je doktor živel. V sosednji stavbi pa je prostor, ki s stalno razstavo priča o njegovem življenju in delu, saj je bil v kraju deležen velike avtoritete in spoštovanja. Zagotovo bi takšno spominsko sobo zaslužil tudi kateri drug znameniti Topličan, npr. učitelj in lokalni

veljak Dragotin Gregorc. Pred kratkim je bila o njem izdana knjiga, morda kmalu dočakamo še razstavo.

Čas med prvo in drugo svetovno vojno je v turizmu zaznamovala nova zakonodaja. Ministrstvo za trgovino in industrijo Kraljevine Jugoslavije je leta 1936 izdalo Uredbo o pospeševanju turizma. Poleg spodbujanja turizma so se zavzeli tudi za »razvoj potniškega prometa, skrb za gostinstvo in nastanitev gostov, vzgojo strokovnjakov v turizmu, skrb za turistične objekte«, izpostavili pa so tudi varstvo naravnih, zgodovinskih in umetniških vrednot v državi (Koščak 2015: 432).

Med drugo svetovno vojno so Dolenjske Toplice zasedli tako Italijani kot Nemci. Aprila 1941 postanejo Dolenjske Toplice sedež italijanske vojaške posadke, ki jo 24. maja izženejo. 14. avgusta Italijani odpeljejo vse moške od 18. do 55. leta starosti v internacijo. Vojna se nadaljuje in 22. ter 24. oktobra 1943 Nemci izvedejo letalski napad na Dolenjske Toplice. Leta 1944 je v odziv na dogodke v kraju ustanovljena brigada VDV, v okolici pa so že pred tem sodelovale mnoge skupine, med drugim je to ozemlje izrazito značilno za združevanje partizanov (Tončič 2000: 13).

V času po vojni se je za Dolenjske Toplice zgodilo veliko: leta 1946 so nacionalizirali zdravilišče, 1948 postanejo sedež občine, 1952 dobijo tlakovano cesto, nov most čez Sušico, kraj pa zaznamuje obisk maršala Josipa Broza - Tita. Leta 1955 priključijo zdravilišču Invalidski dom, čevljarska obrtna delavnica pa se osamosvoji in preimenuje v Tovarno obutve Bor Dolenjske Toplice. Leta 1958 se ljudska šola in nižja gimnazija združita in preimenujeta v Osnovno šolo Dolenjske Toplice, tako se imenuje še danes.

Na čas sedemdesetih in osemdesetih let pomembno vpliva tudi sprememba regionalne strategije turizma (o tem lahko beremo v: Ivanetič, Štern, Regionalni prostorski program, 1968) in »nova ustava iz leta 1974 – pri čemer izpostavijo željo po oblikovanju turističnih produktov, ki naj vključujejo naravno in kulturno dediščino, vplivajo na povečanje nastanitvenih zmogljivosti in izboljšanje prometne infrastrukture« (Koščak 2015: 433). V Dolenjskih Toplicah se je v tem času povečalo število zasebnih oddajalcev sob in okrepilo sodelovanje med turističnim društvom in upravo zdravilišča. V članku Koščaka lahko beremo: »Društvo je izvajalo tudi turistične izlete za goste, ki so uporabljali zdraviliške storitve v Dolenjskih Toplicah. Zelo dobro zasedeni so bili zlasti izleti z ogledom Baze 20, bolnišnice Jelendol, Bele Krajine, kartuzije Pleterje in Kostanjevice na Krki« (Isti 2015: 433).

Leta 1973 prevzame zdravilišče v upravljanje Tovarna zdravil Krka iz Novega mesta, ki ga upravlja še danes. Leta 1978 je končana obnova zdraviliških objektov, leta 1986 uredijo še manjši kamp.

Obdobje po letu 1991 je prineslo nov val razvoja in sprememb. Za turizem je pomembno leto 1997, ko je bilo obnovljeno Turistično društvo Dolenjske Toplice. Tega leta so zagnani posamezniki pripravili in izdali »prvi prospekt«, saj ga »prej ni blo«. Eden izmed aktivnih članov pove:

»Jaz sem se pred dvajsetimi leti takrat velik ukvarjal s tem širjenjem turistične ponudbe in tako naprej in sem bil zmerej strašno razočaran, enih pet let je ta proces v društvu teku, da bi povezal te ponudnike, da bi nekež nardil in tako naprej, in moram rečt, da tej intuziasti, kamor se tudi jst prištevam, so na vse načine nekaj poskušal, ampak problem je bil vedno pri ponudnikih. Mi smo sklical, turistično društvo, vse sobodajalce, pa je eden pršov. Smo poklical vse gostince, pa je eden pršov al pa dva. Absolutno nezinteresirani. Pol sem vse bi reku vrgu stran, puško v koruzo, tudi društvo je s časoma propadlo, ne, in se ne ukvarjam več s tem. In mi je to, kar ti počneš al pa želiš al pa bo tvoj poklic, men je tega, jaz sem to dal stran, /.../ ni podpore, ne da se povezovat, vsak dela za svoj zevnik. /.../ In sem se usmeru v drugo smer, ne, v raziskovanje, se pravi, da jaz okolico, naravo, kulturo, dediščino, zgodovino, arhive raziskujem in rezultat je pol monografija bla. Na unem polju nisem mogu nardit nič, je pol iz tega monografija ratala, pa ne samo monografija ...« (Pogovor 1, 04:39).

Menim, da bi morale spodbude prihajati od proaktivno naravnanih turističnih ponudnikov/posameznikov, ki pa bi jih s primernimi pogoji za delovanje v našem okolju lahko spodbujala tudi občina sama. Rezultat pomanjkanja vizije, volje in podpore so lahko slabe in nezanimive ponudbe, ki vključujejo posamezne ponudnike, ne pa celoto.

Zdravilišče Dolenjske Toplice se je pod okriljem podjetja Krka razvilo v termalni center, ki je poleg zdravstvenega področja usmerjen tudi v wellness turizem, moderni bazenski kompleksi pa so namenjeni rekreaciji, sprostitvi in zabavi.

Orisa stanja danes se deloma dotakne tudi Marko Košak v svojem članku *Topliški turizem med preteklostjo in prihodnostjo*. Pravi namreč, da »nič ne pomaga dober 'paradni konj', če ostali akterji ne dosegajo vsaj podobne kakovosti oziroma primernega nivoja ponudbe ter če pri oblikovanju le-te medsebojno ne sodelujejo« (Košak 2015: 438). Tudi sama menim podobno. Razvoj območja občine Dolenjskih Toplic in njenega turizma je

močno povezan s sodelovanjem med lokalnimi ponudniki in pridelovalci ter strokovnimi delavci v turizmu in vodstvu občine. Ti morajo kot povezovalci združiti produkte in jih ponuditi potrošnikom – turistom, obenem pa ekonomsko spodbujati in podpirati lokalne ponudnike in pridelovalce pri nadaljnjem sodelovanju. Zgolj tako bo možen razvoj kvalitetnih in trajnostnih produktov, ki bodo dolgoročno prispevali k razvoju trajnostnega turizma in prepoznavnosti kraja, zato menim, da bi bil tak stik izrednega pomena.

4. ORIS POMENA KMETIJSTVA NA PODROČJU OBČINE DOLENJSKE TOPLICE TER POMEN ZA ŽIVLJENJE KRAJANOV NEKOČ IN DANES

»Ljudje na območju občine Dolenjske Toplice se od nekdanj ukvarjajo s kmetovanjem, vendar se je dolina ob zgornji Krki že v 19. stoletju gospodarsko razcvetela in se uvrščala med najbolj razvita območja na Slovenskem. Na območju občine so bili razviti žagarstvo, spravilo lesa, oglarstvo in druge dejavnosti, vezane na obilje lesa v bližnjih gozdovih Kočevskega roga in hrbta med Radeščico in Sušico, namenjeni tudi železarni in livarni na bližnjem Dvoru. K razvoju območja so prav tako pripomogli izviri termalne vode v Dolenjskih Toplicah, kjer so že v drugi polovici 17. stoletja nad najmočnejšim vrelecem zgradili prvo kopališko stavbo« (Kladnik in Ravbar 2015: 34 po Mikec).

Uvodni odstavek nam oriše okolico in njene ljudi na območju občine Dolenjske Toplice. V splošnem so se ukvarjali s kmetijstvom, obrtjo in drugimi dejavnostmi ter za te izkoriščali naravne dobrine iz okolice. Z njimi so oskrbovali okoliške gospodarsko razvite dejavnosti. Poleg kmetijstva je pomemben tudi izvir termalne vode, ki predstavlja drugo vejo dejavnosti v občini, tj. turizem, in skozi leta delovanja tudi pomemben vir zaslužka.

4.1. KMETIJSTVO IN SEJMI V DOLENJSKIH TOPLICAH

»Poleg gozdarstva površinsko najobsežnejša območja obvladuje kmetijstvo, ki je bilo v preteklosti edina ali vsaj temeljna gospodarska dejavnost preživljanja glavnine prebivalstva. Leta 1825 je bila agrarna gostota zelo visoka, saj je kvadratni kilometer kmetijskih zemljišč obvladovalo okrog 270 kmetovalcev« (Kladnik in Ravbar 2015: 34 po Lukšič).

Gozdarstvo in kmetijstvo v Topliški dolini gresta z roko v roki. Okoličani so od nekdanj znali dobro gospodariti z naravnimi dobrinami, o čemer pričajo mnogi zgodovinski viri.

Domačine pa so doletele tudi različne (naravne) katastrofe. V istem času je namreč Dolenjske Toplice zajel hud požar, v katerem je zgorel velik del hiš in gospodarskih poslopij. »Knez Auersperg je odkupil tri pogorele hiše, ki so stale na sedanjem osrednjem trgu in jih dal podreti. S tem je nastal trg s Kopališkim domom. Na trgu so kmalu zatem

zgradili vodnjak, ki ga je zunaj krasil litoželezni izdelek dvorske železarne« (Kranjc 2001: 26–27). Tako so začeli urejati trg v turistične namene.

Zanimivo je, da je celo požar za vas pomenil nekakšen razvoj – v smislu ponovne razdelitve posesti in uporabnih namembnosti. Trg je nekaj let po požaru, leta 1838, dobila vaška srenja, da je tu prirejala sejme. V Toplicah se jih je zvrstilo kar pet na leto.

»Prvi je bil Matijev sejem (konec februarja ali prve dni marca), drugi je bil Florjanov sejem (prve dni maja), tretji je bil Sejem sv. Ane (konec julija), četrti je bil Velikomašni sejem (v prvi polovici avgusta) in Roženkranski sejem kot zadnji (okoli 10. oktobra). /.../ Po domače se je reklo prostoru pred Kopališkim domom sejemski plac, sejmu pa 'kramarski', saj so na njem domačini prodajali poljščine in druge izdelke domače obrti, drugi pa obrtne izdelke. Drugi sejem je bil živinski, potekal je na robu vasi nad cesto proti Dolenjim Sušicam. Sejmi so bili kar veliki, saj so prodajalci ponujali tudi po več sto glav živine, na kramarskem sejmu pa je večkrat primanjkovalo prostora.« (Kranjc 2001: 26–27)

Trgovanje je v Topliško dolino pripeljalo veliko kupcev, Dolenjske Toplice so postajale vse bolj znane in vse bolj turistične. Trg je v srenjski lasti še dandanes, vendar pa je stanje v resnici povsem drugačno, saj ga uporabljajo predvsem kot parkirišče za goste term.

Danes poimenovanje »sejemski plac« ni več v uporabi. Prav tako so vsakomesečni sejem predstavili na drug prostor. Zanimivo bi bilo povprašati, ali je sejem še danes tako uspešen, kot je bil nekoč. Poleg tujih prodajalcev se tu namreč predstavljajo tudi domačini s svojimi izdelki. Živinskega sejma v naši okolici več ni.

Sama menim, da bi bili sejmi bolje obiskani, če bi se enkrat na mesec dogajali tudi popoldne, če bi se na letnem odru kdaj predstavila katera od okoliških umetniških skupin (glasbena, gledališka, likovna) ali če bi bila sama organizacija bolj tematsko naravnana za družine z otroki. Potencialov za razvoj je še veliko, verjamem, da bi bil ob pestrejšem programu tudi odziv ljudi boljši in številčnejši.

4.2. ZA SAMOOSKRBO IN PRODAJO

Mojca Kranjc v svojem delu *Nekoč Toplica – danes Dolenjske Toplice* povzema najrazličnejše avtorje in zanimivosti. V delu o prsti in rastju piše o dejavnostih in kulturah, ki jih na tem območju sadijo: »Na ornici goje predvsem koruzo, pšenico, krompir in razne

krmne rastline. Od sadja največ goje jabolka in slive. Vinogradi med dolino Radeščice in Sušice so povečini zasajeni s slabšimi vrstami in ne prispevajo znatneje k dohodkom. Živinoreja je glavna kmetijska panoga. Predvsem ljudje vzrejajo krave zaradi mleka in delno vprežno živino ter mlado živino za prodajo. Prašiče rede le pitance, perutninarstvo je povprečno razvito. Za kmetijsko gospodarstvo ima velik pomen gozd« (Kranjc 2001: 17 po Kokole 1962: 139–140).

Iz odstavka lahko sklepamo o pomenu kmetijstva in sortah, ki so jih sadili. Poleg sajenja zelenjave in sadja za lastno oskrbo so pitali tudi živino. Vir omeni celo, da je bila to glavna kmetijska panoga. Zanimivo se mi zdi, da je še danes občina predstavljena kot zelena in kmetijska, vendar pa v razvoju turizma ni prišlo do posebnih napredovanj. Danes tako še vedno čakamo na kmetijo odprtih vrat, turistično kmetijo ali kakšno, ki bi med svoje vrste redno sprejemala večje število ljudi ter za njih pripravila program. Sama se v diplomski nalogi usmerjam predvsem na področje aktivnega turizma, za katerega je značilno, da turisti spoznajo kmetijo, sodelujejo pri sajenju ali okopavanju sadik, pobirajo pridelke ter se naučijo postopka skladiščenja ali predelave ipd. Gre za aktivno preživljanje prostega časa, ki mu sledi tudi učenje in odmik od klasičnega, tj. »govornega« načina posredovanja informacij.

S sogovornikom sem se vrnila v zgodovino in povedal mi je, da je bilo območje občine Dolenjske Toplice, tudi sto let po začetku sejmov, še vedno precej kmetijsko.

»Leta 41 je blo v Toplicah 85 hiš, ampak nekoč nazaj, tm nekje prelom stoletja, jih je blo pa 62. In jst sm šou v arhivu Slovenije pregledovat poklice teh ljudi, ane, in eksplicitno napišem v mojem prispevku nekje, da je blo v Toplicah 62 hiš, samo pri Knezu, lastniku je pisalo, da je bil po poklicu Furst, se pravi knez, vsi ostali, brez izjeme, je sicer pisec mal posploševal, so bli pa Bauer – kmetje /.../ da skoraj ni hiše, ki nebi imela štale, ki nebi imela svinjaka, eni pač samo za eno kravco, eni za dve kravi, nekateri za dve kravi pa konja, ponekod še svinjake. Podov ni blo velik, podov ne, ker ni blo prostora, ker je taka utesnjenost /.../ Tmle proti Sušicam so mel, tam je blo včasih 10 kozolcev. /.../ Rezultat vsega tega, analize moje, ne, nekje sem jaz zajel 250 let nazaj, jaz sem nekje štartal z analizo urbanistično pa poselitveno pa malce tud gospodarsko, nekje sedemnajsto šestdeset, tam nekje. /.../ Pa dokler je knjiga izšla, to je 250 let. Absolutno, čist kmetijsko okolje. Sej to so ble tud pripombe in pritožbe gostov, ker po eni strani so ble tole recimo relativno solidno

Aurspergovo kopališče, okolica je bla pa čista kmetija. Čista kmetija. In seveda, je bil problem.« (Pogovor 1, 46:30)

V tem času je turizem že toliko napredoval, da je prišlo do nasprotij v interesih – med okoličani, ki so se preživljali s kmetijstvom, ter med turisti, ki so obiskali Auerspergovo kopališče. Nasprotja med domačini, ki so se s svojo kmetijo oskrbovali in preživljali, so bila v neskladju s pričakovanji turistov, ki so obiskali kopališki kraj. Zanimivo bi bilo raziskati, kako se danes počutijo domačini, saj se je turizem od takrat še razvil, okolica v centru pa ni več kmetijska.

V času med drugo svetovno vojno so okoliščine postale »nevsakdanje in nenormalne«, o čemer lahko beremo tudi v dnevniku Slavke Kersnik *Topliški dnevnik*. Avtorica v dnevniku opisuje medvojni čas, ko so v Dolenjskih Toplicah vladali italijanski okupacijski režimi.

V začetku dnevnika sledimo poteku dogodkov leta 1942. Na četrtek, 16., in petek, 17. julija, opisuje naslednje:

»Med tem peklenskim truščem in ognjem vojaki kradejo in plenijo po (zapuščenih) hišah, kleteh in skednjih. Vso noč peko, kuhajo, jedo in pijo! Na spanje nihče ne misli! Tudi mi, civilisti, ne zatisnemo očesa. Saj je noč izpremenjena v ognjen, grmeč dan. Streljanje traja nekako do treh zjutraj. Od treh do pol petih nekoliko zatišja, nato formiranje čet za nov pohod v smeri Podhosta in Sušice. /.../ Vsi smo bili okradeni, izropani in oškodovani. Pri nas so bile vzete iz hleva vse kokoši in zajčki. Cele pernice bi človek lahko napolnil s kurjim perjem, ki je ležalo raztreseno po vseh dvoriščih, kjer so ponoči kuhali in pekli vojaki.« (Kersnik 2002: 23)

Dnevnik Slavke Kersnik, ki ga je pisala med vojno kot prebivalka Dolenjskih Toplic, za nas predstavlja vir zelo zanimivih informacij. Poleg opisovanja dogajanja lahko iz njenih besed razberemo tudi, s čim so se ukvarjali in kako so živeli, kar je temeljna ideja, ki jo preučujemo etnologi. Gre torej za neizkoriščen vir, ki v svojih vrsticah nosi izreden etnološki pomen. V nadaljevanju opisuje julij leta 1943:

»Nad Toplicami se vale in dvigajo črni oblaki dima, od Strniševe hiše sem se sliši pokanje in prasketanje gorečih tramov. /.../ Šobarjevi otroci kličejo na pomoč, jokajo, splašeni konji rezgetajo, krave mukajo, prašiči krulijo in cvilijo, vse skupaj ko prizor iz pekla. /.../ Seveda, z njimi gre zopet obilen plen. Debeli prašiči, kokoši, obleke, perilo, denar ...« (Kersnik 2002: 76)

Obdobje po drugi svetovni vojni je prineslo drugačne čase, zaznamovane s spremembami in prestrukturiranjem. Po osvoboditvi je bila v Toplicah zasnovana splošna kmetijska zadruga. »Delovala je na področju trgovine, saj je od ljudi kupovala živino, les, omogočala je pretok tehničnega blaga« (Kranjc 2001: 45).

V tem času se je delež prebivalstva, ki bi se ukvarjal zgolj s kmetijstvom, drastično zmanjšal. Vse bolj so se začeli ukvarjati z drugimi dejavnostmi, med drugim tudi s turizmom, o čemer lahko beremo v naslednjem odstavku:

»Po drugi svetovni vojni je delež kmečkega prebivalstva naglo nazadoval, še pomembnejše pa je bilo socialno preslojevanje, tako da je v podeželskih naseljih kmetijstvo izgubilo vlogo poglavitne gospodarske dejavnosti in se tudi tam vse bolj uveljavljajo storitvene ter oskrbne dejavnosti, obrt, proizvodnja in turizem. Čeprav je pokrajina na pogled izredno privlačna, zaradi razgibanosti in zakraselosti ne zagotavlja ugodnih razmer za intenzivno kmetovanje.« (Kladnik in Ravbar 2015: 35 po Mikec)

Obdobje po drugi svetovni vojni opisuje tudi moj sogovornik, ki pravi, da sta turizem in kmetijstvo v tem času lepo sodelovala. Zdravilišče, kot glavni predstavnik turizma tedaj, je za svoje potrebe iz lokalnega okolja kupovalo surovine ter jih ponujalo svojim gostom.

»Po vojni je blo najbolj vpeto zdravilišče v lokalno okolje, ne, po vojni, zato ker so odkupoval krompir, zelenjavo, to je blo zlo aktivno, ne, zdej pa ni več« (Pogovor 1, 51:24).

4.3. KMETIJSTVO V ZADNJIH LETIH

Poleg arhivskih podatkov je ključno prepoznavanje današnjih, trenutno aktualnih politik in razmer, v katerih se odražajo. To se najbolje vidi na statističnih podatkih za pretekla leta. V monografiji o Dolenjskih Toplicah jih predstavita Kladnik in Ravbar, ki se sklicujeta na statistični podatkovni portal SI STAT 2014.

Ugotavljata, da je na prelomu tisočletja »kmetijska zemljišča sestavljala 519 ha njiv (29,4 %), 1121 ha travinja (travniki in pašniki, skupaj 63,5 %) ter 4,2 % vinogradov in 2,9 % sadovnjakov. Leta 2010 je bilo kmetijskih zemljišč 41,4 %, pri čemer je bil delež njiv 29,6 %, delež travnikov in pašnikov 66,2 %. Večino ostalega je predstavljal gozd« (Kladnik in Ravbar 2015: 35).

Zanimiva je ugotovitev, da se je že leta 2010 številka močno spremenila. Med letoma 2000 in 2010 se je število kmetij zmanjšalo z 214 na 190 (Isti 2015: 35). Razloga za zmanjšanje števila kmetij v svojem članku ne navajata.

Bolj spodbudni podatki predstavljajo problematiko nasledstva, pri čemer se je delež kmetij s predvidenim naslednikom povečal za več kot polovico. Leta 2010 so na kar »149 kmetijah večji del pridelane hrane namenili zadovoljevanju lastnih potreb, samo 41 kmetij pa je bilo tržno usmerjenih« (Kladnik in Ravbar 2015: 35). Tržno usmerjenih kmetij je bilo leta 2010 na območju občine Dolenjske Toplice torej 41, kar je presenetljiv podatek. Če zasledujemo promocijo, ki bi jo za tovrstne kmetije morala spodbujati občina, vsaj na njihovi spletni strani, ugotovimo, da je omenjenih le 8: Berryshka – destilarna in čokoladnica, čebelarstvo Šerceland, Eko kmetija Strojina, kmetija Novak, zeliščarska kmetija Plavica, kmetija Poreber, kmetija Pršina in sadjarska kmetija Bučar (Internetni vir št. 2 [11. 5. 2018, 11:12]).

Med letoma 2000 in 2010 se je število goveje živine nekoliko povečalo /... / opazno se je povečalo število konj, drobnice in še najbolj čebeljih družin (s 86 na 359) (Kladnik in Ravbar 2015: 36). Čebelarjenje in živinoreja sta torej na območju občine Dolenjske Toplice v vzponu. O vzrokih za tovrstno dogajanje lahko sklepamo, pomembno pa je izpostaviti, da je ključno spodbujati razvoj še naprej, v smeri lastne oskrbe in tudi prodaje, morda turizma. Pomembno je namreč, da svojim gostom in domačinom ponudimo kvalitetne izdelke, ki niso nujno vezani zgolj na termalne komplekse.

Takšne in podobne potenciale pa prepoznavata tudi naslednji vir:

»Začetki turizma na območju občine Dolenjske Toplice segajo v drugo polovico 18. stoletja. Njegova najpomembnejša oblika je zdraviliški turizem, velik potencial za turistični razvoj ima tudi Kočevski rog z bogatimi naravnimi in spominskimi potenciali, ki odpirajo možnosti za razvoj izletniškega, pohodniškega in lovskega turizma. Na območju občine se pojavljajo še kampiranje, zimski turizem v navezavi na smučarski center Bela, kmečki turizem v navezavi na vinorodna območja, obvodni turizem v dolini Krke in športni ribolov« (Kladnik in Ravbar 2015: 36 po Mikec).

5. TURIZEM V DOLENJSKIH TOPLICAH

5.1. UVOD V TURIZEM – PREGLED ZBIRKE KOT INFORMACIJSKEGA VIRA

Del pregleda arhivskega gradiva je obsegal tudi zbirke in potopise, ki obravnavajo tematiko Dolenjske in Dolenjskih Toplic. Predstavila bom zgolj eno, v oris trenutni problematiki in kot komentar na obstoječo ponudbo. V zbirki Slovenija total, ki so jo izdali leta 1995, lahko beremo zanimiv zapis, ki je z današnjega stališča kot nalašč za etnološko kritiko razvoja podeželja. Prikazuje namreč življenje, kot ga je strokovna javnost videla na Dolenjski in kot del le-te tudi v Dolenjskih Toplicah, le pred dobrimi 20 leti.

»Dolenjsko označujejo kraška pokrajina, obsežni gozdovi, velike zveri, cviček, gradovi in samostani ter izjemni ustvarjalci. Ime ji je dala dolnja lega v nekdanji deželi Kranjski. /.../ Gozdovi poleg lesa za kurjavo in predelavo omogočajo izdelavo suhe robe, pomemben dopolnilni vir preživljanja /... /. Včasih je bil polh najbolj uporabna gozdna žival, skoraj edino meso, polhovke so bile dolgo časa del ljudske noše. V 19. stoletju so jelovo-bukovi gozdovi priklicali v Kočevski rog in na Gorjance žagarstvo; les je že več kot sto let najpomembnejša domača industrijska surovina. /.../ Tu pridelujejo znamenito rdeče vino cviček, v Beli krajini pa metliško črnino, ki sta del slovenske kakovostne kulinarčne ponudbe. /... / Srednjeveški gospodarji so postavili veliko gradov: kraška dolina se imenuje dežela gradov, več je razvaljenih, nekatere uspešno obnavljajo. /... / Na Kočevskem lahko naravoslovci doživijo pragozd in drevesne velikane, lovci pa lahko srečajo poleg srnjadi in jelenjadi tudi medveda, volka in risa. /... / Ob tektonski prelomnici so se razvile Dolenjske Toplice, najstarejše zdravilišče na Kranjskem; termalna voda s temperaturo človeškega telesa omogoča njeno neposredno uporabo. /... / Kočevski rog je dajal zavetje slovenskemu narodnoosvobodilnemu vodstvu (Baza 20) ...« (Sever in Ternar 1995: 51–52).

Zanimivo je brati, kaj so tiste značilnosti, ki Dolenjsko in z njo tudi območje občine Dolenjske Toplice predstavljajo kot specifično. Ker je moja diplomska naloga zastavljena etnološko in turistično, sem se odločila, da s tega vidika tudi preučim ponudbo. Ugotavljam, da so le redke stvari še zares podobne. Dolenjske Toplice obdaja čudovit naravni biser Kočevski rog. Ena izmed pozitivnih in hvale vrednih točk v razvoju je

projekt Poletje v Kočevskem rogu in takšnih bi moralo biti še več. Gre namreč za spoštljiv odnos do narave in okolja ter za spoznavanje zgodovine, ki je v Kočevskem rogu brezmejna.

Gozdovi tako na ribniškem kot tudi na našem območju poleg lesa za kurjavo predstavljajo pomemben del preživetja. Eno izmed znanj, ki se danes na žalost hitro pozablja, je suhorobarstvo. Znanje se s starejših ljudi na mlade (skoraj) ne prenaša več, izdelki iz suhe robe pa bodo brez delavnic ali obujanja identitete potonili v pozabo.

Žagarstvo in gozdarstvo sta v topliški dolini še vedno dobro prisotni dejavnosti. Pred leti se je zaključila zgodba lesnopredelovalnega velikana Novoles, ki je bil za to dolino in njene prebivalce ključnega pomena. V kolektivu Novolesa je namreč sodelovala velika večina domačinov, saj je predstavljal enega od ključnih zaposlovalcev. Turisti ali domačini si danes ne morejo pogledati knjige, zbornika, prospekta ali razstave o tej panogi ter podjetju, saj še niso napisani ali pripravljena. Kljub temu domačini v svojih pogovorih velikokrat omenijo »tiste dobre čase«.

Znamenito rdeče vino cviček je sicer prisotno v kulinarčni ponudbi Dolenjske, vendar pa zidaniškega turizma v naših koncih več ni. Tudi v tem vidim velik potencial za razvoj, ki ga drugod že s pridom izkoriščajo.

Srednjeveški gospodarji so postavili mnogo gradov, med katerimi so številni tudi v občini Dolenjske Toplice. Na žalost do obnov in ohranjanj še ni prišlo, zato celotna materialna in nematerialna dediščina še naprej propada in tone v pozabo.

Dolenjske Toplice ostajajo termalno zatočišče za turiste, Kočevski rog pa zavetje Bazi 20, ki je danes pod okriljem Dolenjskega muzeja in ob najavi izvaja vodenja.

5.2. PREGLED ARHIVSKEGA VIRA, PONUDBA DOLENJSKIH TOPLIC NEKOČ IN DANES

Na osnovi zgibanke *V zelenem objemu Topliška dolina* lahko sklepamo o izpostavljeni ponudbi v Dolenjskih Toplicah. Je avtorstvo članov nekdanjega turističnega društva, kot urednika sta navedena Andrej Hudoklin in Marko Pršina. Zgibanka je bila izdana leta 1997. Natanko 21 let kasneje sem se ponovno pogovarjala z enim od urednikov in primerjala sva nekdanjo in sedanjo ponudbo. V nadaljevanju navajam del transkripcije ter opis. Zgibanka danes služi kot pomemben pričevalec zgodovine, obenem pa predstavlja prvo tovrstno delo za območje občine Dolenjske Toplice.

Na naslovnici je predstavljeno območje občine Dolenjske Toplice v ptičji perspektivi (kot posnetek iz zraka), termalne radosti in hotelski kompleks. Že tu je jasno, da so Toplice predstavljene kot zelen in s kopališkim turizmom povezan kraj.

Na drugi strani zgibanke so predstavljene dejavnosti in storitve, ki jih kraj ponuja. Tu najdemo kontaktne podatke ponudnikov vodnih aktivnosti, poletnega tabora, letenja s tandemskim padalom in motornim zmajem. Najdemo tudi muzejsko ponudbo, ki izpostavlja dediščino Kočevarjev staroselcev, Bazo 20 in partizansko bolnico Jelendol. Dolenjske Toplice so v tem času ponujale tudi tečaj lokostrelstva in jamarski trekking po Kočevskem rogu. Izpostavili so tradicijo pletarstva, čebelarstva, vinogradništva, ribištva in lovstva, pri čemer ne dodajajo dodatnih informacij (telefonskih števil, priimkov, krajev). V zadnjem delu zgibanke se dotaknejo storitvenih dejavnosti. Kraj v tem času ponuja 1 banko, 2 frizerska salona ter 3 avtomehanične delavnice. Za dodatne informacije sta navedena dva kontakta: Zdravilišče Dolenjske Toplice ter podjetje Topos (Hudoklin in Pršina, ur. 1997).

Naslednja stran obsega nekaj splošnih in zgodovinskih informacij o Dolenjskih Toplicah. V glavnem jih razdelijo na naslednje teme: Topliška dolina, Dolenjske Toplice, Cvinger, Kočevski rog, Krka, vinske gorice ter grad Soteska. Sklepamo lahko, da so to tiste značilnosti kraja, ki so se zdele izrazito zanimive ali pomembne za kraj zaradi svojih značilnosti. Cvinger je predstavljen kot pričevalec dediščine, v času izdaje zgibanke pa so uredili tudi 2,5 km dolgo arheološko pot s pojasnjevalnimi tablami (kar je za turistično ponudbo pomenilo napredek). Kočevski rog je prepoznan kot prostrano zavetišče mnogih ogroženih divjih zveri ter ohranjenega pragozdu, predstavljena je zgodovina in pomen tega v obdobju med vojnama ter dediščina Kočevarjev. Pod poglavjem Krka so avtorji prepoznali tako naravne lepote in s tem povezane aktivnosti (ribolov) kot tudi dediščino (mlinov in žag). Našteta so območja vinskih goric: Rigelj, Ljuben, Lubanc, Soteska, Gaberje in Straška gora. Pod poglavjem o soteškem gradu so predstavljene nekatere zgodovinske značilnosti ter takratna, še ohranjena dediščina (park z vrtnim paviljonom Hudičev turn).

Eno stran zgibanke so namenili zemljevidu, kjer so v legendi predstavili naslednje stvari: pot na Krko, Arheološka pot, Gozdna učna pot, pot na Cerovec, spomenike NOB, smučišče, Vrh, razgledišče, cerkev, grad in vinograde (Hudoklin in Pršina, ur. 1997).

Naslednjo stran zgibanke so namenili predstavitvi Zdravilišča Dolenjske Toplice. Tu predstavijo hotele, njihove značilnosti ter ponudbo. Ugotavljam, da se je ponudba v naslednjih letih zmanjšala oz. spremenila.

Na zadnji strani so predstavljeni ponudniki gostinskih storitev. Tu sva s sogovornikom ugotovila naslednje:

»Prenočišča Barbič /.../ nimajo več, prenočišča Miklič gospodar umrl, iz Podturna, nimajo več. Tomlje, on je bil 91 let star, je umrl lansko leto /.../ zidanica v Gabrski gori, takrat se je še dalo, ne da bi imel registrirano in tako naprej, dns to ne moreš oglašat /.../ tega ni več. Seprav ta vrsta že ni več. Vidš, po dvejsetih letih, a bomo mi zdej napredval? Lej nared eno analizo, boš vidla. Bistro Žolna, to je bil maln Bučarjev, ga ni več. Illy pub je, Branka, to je blo Kočevske Poljane /.../ Okrepčevalnica Lovec je bla takrt /.../ torej to funkcionira, Štravs /.../ ja, dela. Menišan je bil takrat čist na frišno odprt, še funkcionira, v Meniški vasi ne. Račka zaprta, Bistro Klas, a veš, kje je blo to, zadej za Račko, v tisti ozki ulci, domačini smo rekl temu Napajalnik. /.../ Sepravi Štravs da, Menišan da, Račka ne, ne. Naprej Kolesar ja, Okrepčevalnica Grmek, to je današnji Center. Ok, na novo je Oštarija, Sokol je, seveda takrat ni blo KKC-ja, ne. /.../ No pa mogoče še kakšen v Soteski, tukej Soteske ni. /... / Henrik ni hotu pristopt, to je 100 let stara gostilna. /.../ Zdej zdravilišče je poglavje zase. /.../ 20 let nazaj je bla beda, glede kakovosti, ne, glej kaj razvoj prnese, ne, dns je beda na kvadrat. Je pa res, da so ti ponudniki, ki so, so na višjem nivoju« (Pogovor 1, 1:14:20–1:19:00).

V 21 letih, od izdaje zgibanke, je prišlo do drastičnih sprememb. Količina ponudnikov se je znižala, kvaliteta po mnenju nekaterih zvišala. Ugotovimo lahko, da je od nekdanjih 11 navedenih gostinskih obratov danes delujočih zgolj še 6, večina pod novim lastništvom.

V splošnem lahko ugotovimo, da so del zgibanke namenili tedaj aktualni ponudbi aktivnosti in storitev, del so namenili pregledu zdraviliških dejavnosti, zadnjo stran pa pregledu okoliških ponudnikov prenočišč in gostinskih storitev. Vir dodajam v prilogi.

5.3. TURISTIČNO DRUŠTVO IN PREPOZNAVANJE POSEBNOSTI KRAJA KOT POMEMBNIH ELEMENTOV ZA RAZVOJ TURISTIČNE DESTINACIJE

Društev, ki delujejo v Dolenjskih Toplicah, je lepo število. Mnoga imajo dolgo dobo delovanja, nekatera so ponovno obujena, nekatera pa so v letih že potonila v pozabo. V

primeru moje diplomske teme se mi zdi najbolj smiselno izpostaviti delovanje turističnega društva. Ta namreč ključno vpliva na ponudbo turističnih dejavnosti v občini. Poleg njegove zgodovine je zanimivo tudi to, da se prav v času mojega raziskovanja v Dolenjskih Toplicah po dolgih letih premora spet dogaja prebujanje in ponovno snovanje le-tega. Zanimivo bo spremljati in soustvarjati napredek, pri čemer upam, da ideje obrodijo veliko sadov tudi na etnološkem področju razvoja kraja.

Pri raziskovanju sem se oprla predvsem na članka Marka Koščaka *Topliški turizem med preteklostjo in prihodnostjo* ter Tjaše Zupančič *Društva in družabno življenje* (oba objavljena v monografiji o Dolenjskih Toplicah) ter na delo Mojce Kranjc *Nekoč Toplica – danes Dolenjske Toplice*.

5.3.1. ZGODOVINA DRUŠTVA

O zametkih delovanja turistične organizacije v Dolenjskih Toplicah priča predvsem ustanovitev zdraviliške komisije. »Njene naloge so bile urejanje zdraviliško-turistične dejavnosti v zdravilišču in turistični razvoj kraja. Začetke povezujemo z uvedbo prvega kranjskega deželnega zakona o zdraviliških komisijah z dne 1. avgusta 1897, ki ga je podpisal cesar Franc Jožef« (Zupančič 2015: 459). Med prvo svetovno vojno je delovanje zdraviliške komisije sicer zamrlo, vendar so jo obnovili po koncu vojne. Ponovno so začeli delovati leta 1952, komisijo pa so zastopali »dr. Konstantin Konvalinka kot lastnik zdravilišča in zdravnik, Adolf Pečjak kot župan, nadučitelj Dragotin Gregorc, gostilničar Gašper Pelko, občinski odbornik Ivan Šobar ter župnik Franc Erzar« (Zupančič 2015: 460 po DMNM, Zapisnik s sestanka zdraviliške komisije Toplice z dne 4. februarja 1930). Največ pozornosti so namenili videzu kraja in okolja.

Po drugi svetovni vojni so dejavnosti prevzeli člani turističnega društva, ki so si »zastavili nalogo, da ustvarijo pogoje za razvoj turizma. Vključili so se v reševanje komunalnih vprašanj, urejanje javne razsvetljave, sprehajalnih poti in parkovnih površin ter postavljanje turističnih smerokazov« (Zupančič 2015: 460). Delovanje društva je skozi leta delovalo z bolj ali manj uspešnimi projekti, med pomembnejšimi velja omeniti dograditev odprtega športnega bazena, ki je »turistični obisk povečal /.../ želje gostov so se stopnjevale, zato so leta 1961 postavili paviljon. V njem je bil informacijski biro, ki so ga kasneje priključili zdravilišču. Gostom je bil na voljo turistični delavec« (Zupančič 2015: 461 po Turistični vestnik, 1961, št. 3, str. 68).

»Pobudnik za ustanovitev društva je bil Dragotin Gregorc okoli leta 1952. Turistično društvo je k delu pritegnilo veliko članov, ki so delali zelo zavzeto. Med njimi je bilo kar nekaj zasebnikov, ki so oddajali zasebne sobe gostom, ki so prihajali v Dolenjske Toplice. Gostov je bilo pri zasebnikih zelo veliko, še posebno v poletnem času. Do Straže je vozil 'zapravljivček'. To je voz s konjsko vprego. Okoli leta 1958 je bil odprt Turistični biro. Aktivno delovanje turističnega društva se je še povečalo. Za člane društva so bili organizirani kuharski tečaji, predavanja, organizirali pa so tudi izlete v druge turistične kraje. /.../ Turistični biro je bil 1978 ukinjen in priključen k zdravilišču. /.../ Društvo je aktivno delovalo vse do leta 1983. Po tem je delovanje zamrlo.« (Kranjc 2001: 73)

Tretje obdobje delovanja turističnega društva zaznamuje čas med letoma 1985 in 1990, ko je Turistično društvo Dolenjske Toplice delovalo »predvsem pri oddajanju turističnih sob. Upravni odbor društva je določal cene zasebnih ležišč glede na kategorizacijo, skupaj z zdraviliščem pa so usklajevali rezervacije z njihovo zasedenostjo« (Zupančič 2015: 461). Leta 1989 izide izletniška karta v merilu 1 : 50.000.

Za zamrtje društva, leta 1991, naj bi bilo krivo dejstvo, da je bilo treba »prilagoditi pravila delovanja novi zakonodaji« (Kranjc 2001: 73–74).

Četrto in zadnje obdobje delovanja turističnega društva je vezano na čas od leta 1995 do leta 2010. »Pod vodstvom Andreja Hudoklina so začeli spodbujati turistični razvoj doline. /.../ V delo društva so se vključili le redki lokalni nosilci. /.../ Ponovno je oživela prireditvena dejavnost z osrednjim dogodkom Topliška noč, s katero so povezali in predstavili delo lokalnih društev; začeli so tudi organizacijo ličkarij po vaseh. /.../ Poskrbeli so za prenovo arheološke poti Cvinger ter uredili pot na Krko in tekaško preizkušnjo Tek za zdravje. V promocijske namene so izdali barvit prospekt *V zelenem objemu Topliška dolina*, ki so ga leta 1997 predstavili na sejmu Alpe-Adria (projekt sta zasnovala in izvedla Andrej Hudoklin in Marko Pršina)« (Zupančič 2015: 461).

Poleg uspešnega projekta izdaje prospekta so z zunanjimi sodelavci poskrbeli za sanacijo okolice Hudičevega turna, zamenjali kritino na Grbeževi hiši na Dolenjem Polju, leta 2000 pa je mesto predsednika prevzel Jože Majes, ki je nadaljeval zastavljeno delo. V program je dodal nekatere novosti, kot so: prvomajski pohod na Pogorelec, kolesarjenje po občini ter božični pohod z baklami (Zupančič 2015: 461).

Z mojim sogovornikom, cenjenim občanom in visoko izobraženim posameznikom sem se pogovarjala o tedanjih časih. Žalostno sva ugotovila, da je včasih obstajalo

turistično društvo, pri katerem so sodelovali občani ter tako vplivali na dogajanje v turizmu:

»Včasih smo bli celo v turističnem društvu aktivni, jst imam celo en prospekt, zdele letos sabo, 20 let je, odkar je prvi prospekt ever pršov v toplice, da smo ga nardil, ne, ja prej ga ni blo, ne. Od leta 45 do druge vojne ni blo nekega tazga prospekta, ki bi celovito predstavil turistično ponudbo, ne, in ta je izšel leta 97 in ga mam sabo pa ga bova pol pogledala pa mal primerjavo vidla, kje smo bli pred 20 leti, pa kje smo zdej, ne. Takrat smo vsaj turistično društvo mel, zdej še tega nimamo.« (Pogovor 1, 04:40)

Na težave pri delovanju so naleteli ob stiku s ponudniki, ki niso videli dobička ali drugačne spodbude za sodelovanje. »Enih pet let je ta proces v društvu teku, da bi povezal te ponudnike, da bi nekej nardil in tako naprej, in moram rečt, da tej intuziasti, kamor se tudi jst prištevam, so na vse načine nekaj poskušal, ampak problem je bil vedno pri ponudnikih /.../ ni podpore, ne da se povezovat, vsak dela za svoj zevnik.« (Pogovor 1, 04:50)

Z ustanovitvijo občine Dolenjske Toplice so zadeve turističnega in organizacijskega značaja prevzela druga delovna telesa. Promocijske dejavnosti in organizacija prireditev je prešla v okrilje občine Dolenjske Toplice, občinskega javnega podjetja Center za ekološko, kulturno in kongresno dejavnost ter turističnoinformacijskega centra, delovanje turističnega društva pa je počasi zamrlo (povzeto po Zupančič 2015: 461).

5.3.2. TURISTIČNO DRUŠTVO DANES

Marca 2018 je bilo v občinskem glasilu *Vrelec* izpostavljeno vabilo, ki je pritegnilo mnogo pozornosti. Barbara Barbič, odgovorna urednica glasila, je napisala članek, v katerem pravi: »Turistično društvo Dolenjske Toplice je v zadnjih letih v mirovanju, 12. aprila sledi izredni občni zbor, na katerem naj bi obudili njegovo delovanje«. Nekdanji podpredsednik društva Jože Majes v članku izpostavi, da »bi kraj, kot so Dolenjske Toplice, takšno društvo moral imeti«. Tako sklicuje izredni občni zbor, kjer bo skušal oživiti delovanje, saj meni, »da je priložnosti za delo v občini ogromno, društvo bi predstavljalo nekakšno iniciativo za uspešnejši razvoj turizma v Toplicah in okolici« (povzeto po Barbič 2018: 8).

Tudi ponudniki si želijo povezovanja, eden izmed takšnih je Robert Gregorčič, ki pravi:

»Imeti društvo, turistično društvo, če želite, pomeni imeti isto željo, da bomo, recimo, skupaj prebarvali most, za začetek. Karikiram, seveda, a v tem smislu vidim razvoj kraja. Ja, podpiram oživitev turističnega društva, ki bi moralo imeti skupen cilj, da bi bile Toplice še lepše, bolj organizirane in še bolj privlačne za turista, ki bi se pri nas obdržal vsaj tri dni. Posledično bomo imeli vsi nekaj od tega« (Barbič 2018: 7).

6. PREPOZNAVANJE POTENCIALOV

6.1. REGIONALNI RAZVOJNI PROGRAM V RAZVOJNI REGIJI JUGOVZHODNA SLOVENIJA IN OBČINI DOLENJSKE TOPLICE

Občina Dolenjske Toplice je enakovreden in dejaven partner pri programu regionalnega razvoja in pripravi razvojnih programov. Partnerji (pripadajoče občine jugovzhodne regije) se na rednih srečanjih dobivajo v okviru Razvojnega centra Novo mesto, d.o.o.

Na podlagi njihovih sodelovanj je nastal dokument Regionalni razvojni program za obdobje 2014–2020 v razvojni regiji jugovzhodna Slovenija. V njem zasledimo tudi celostno obdelan vsebinski sklop Turizem in dediščina, v katerem lahko pregledamo analizo stanja v preteklosti in predloge za izboljšave v omenjenem obdobju.

Dokument temelji in sledi trenutno veljavni zakonodaji RS, kot npr. Uredba o regionalnih razvojnih programih (Ur. l. RS, št. 69/2012), usmeritve ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo (MGRT) ter zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (Ur. l. RS, št. 20/11 in 57/12), s katerim je bil predpisan strateški programski okvir regionalnega razvoja, tako na državni kot regionalni ravni. Pregled virov pokaže, da ima regija več tovrstnih dokumentov, ki si v zaporedju sledijo, tako da pokrivajo daljše časovno obdobje (5–7 let). Ti so konceptualno podobno sestavljeni (analiza stanja, pregled učinkovitosti pretekle strategije in načrti za izboljšave).

Glede na to, da strateški razvojni program turizma v občini Dolenjske Toplice ni javno dostopen in občina Dolenjske Toplice sodeluje kot članica regionalnega razvojnega programa, sem se odločila, da kot izhodišče uporabim dostopne javne dokumente regije. V regijskem dokumentu je namreč navedeno, da naj bi aktivno vlogo pri izvedbi zavzeli nosilci razvoja v regiji, to pa so partnerske občine.

Med raziskovanjem sem ugotovila, da je prepoznavanje potencialov med posamezniki, ki so občani Dolenjskih Toplic, v njej delujejo ali pa so zgolj turisti, ogromno. Številni so v pogovoru z menoj izpostavili dejstvo, da bi bilo lažje, če bi v kraju obstajala krovna organizacija, ki bi vse ponudnike kvalitetno povezovala, in če bi bilo več posluha z ekonomskega vidika in občinske strani. Seveda stvari niso preproste in je o njih mogoče še veliko razpravljati, vendar pa se mi na tej točki zdi pomembno izpostaviti nekaj elementov, ki jih moji sogovorniki izpostavljajo kot potencialno zanimive.

6.2. STRATEŠKA UMESTITEV

Pod poglavjem Turizem in dediščina je v Regionalnem razvojnem programu 2014–2020 v razvojni regiji jugovzhodna Slovenija (v nadaljevanju označeno RRP) opredeljeno področje turizma in dediščine. V poglavju o turizmu zasledimo, da je regija v preteklem programskem obdobju izvajala na področju turizma aktivnosti za izboljšanje turistične infrastrukture (pohodniške, kolesarske, jahalne in vodene tematske poti, informacijska turistična infrastruktura itd.), dvig ravni kvalitetne turistične ponudbe in storitev (razširitev nastanitvenih možnosti v zidanicah, privatnih apartmajih, vključevanje naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo, novi tržno naravnani produkti in ponudba – Drugačna doživetja), povezovanje razdrobljene turistične ponudbe v celovite in tržno zanimive turistične programe (pet glavnih destinacijskih produktov: Zdravje in sprostitvev, Aktivne počitnice, Po poteh dediščine, Turizem v zidanicah, Kulinarika in vino) in povečanje prepoznavnosti in učinkovitejše trženje (Internetni vir št. 3, str. 43 [19. 5. 2018, 12:00]).

V nadaljevanju preberemo:

Ponudba regije je raznolika in sorazmerno dobro razvita. Regija še vedno preslabo izkorišča svoje naravne vire in prepoznavnosti. Turistično-prometna infrastruktura ne ustreza pogojem za trajnostno mobilnost /... / in slabo razvito lokalno (avtohtono) turistično ponudbo (domača hrana, izdelki, pridelki) (Internetni vir št. 3, str. 43 [19. 5. 2018, 12:00]).

»Možnosti JV Slovenije pri razvoju turistične ponudbe so prepoznane z boljšim izkoriščanjem razvojnih potencialov, ki so povezani z značilnostmi in razvojnimi možnostmi ohranjanja naravne in bogate kulturne dediščine, nastanitvenimi možnostmi (z revitalizacijo stavbne dediščine, vključevanjem zidanic in kmečkih gospodarstev v turistično ponudbo) ter vključevanjem žive dediščine in kulture, ki pokriva skoraj vsa področja delovanja (regionalni razvoj, družbeno kohezijo, kmetijstvo, turizem, izobraževanje, raziskave in inovacije) v turistično ponudbo (prireditve, razširitev ponudbe Term Krka, d.o.o., z dopolnilno ponudbo, doživljajske počitnice in programi)« (Internetni vir št. 3, str. 43 [19. 5. 2018 12:00]).

»Dediščina je prepoznana kot pomembna možnost razvoja, še posebej na podeželju, kjer je turizem in z njim povezane dejavnosti pomembna dopolnilna in osnovna gospodarska dejavnost ter pomemben dejavnik za trajnostni razvoj podeželja. Vpliv dediščine na razvoj je v nasprotju z drugimi dejavniki dolgotrajnejši in se odraža v

razvoju kulturnih in kreativnih industrij ter spodbujanju družbenih inovacij v različnih sektorjih, ustvarjanju nove in dodane vrednosti« (Isti, str. 44 [19. 5. 2018, 12:00]).

Tako kot predlaga navedeni strateški dokument, tudi sama zagovarjam izhodišče, da je v občini Dolenjske Toplice treba izkoristiti dobro ohranjeno naravno dediščino in spodbuditi aktivne posameznike in predstavnike kmetij, da pripravijo ponudbo, ki je v skladu s konceptom zdravja, aktivnega oddiha za vso družino in se vsebinsko povezuje z dediščino kraja in ponudnika.

6.3. OCENA PONUDBE IN POTREB

6.3.1. REGIJSKI STRATEŠKI DOKUMENT 2014–2020

V dokumentu RRP 2014–2020 je v poglavju 2.2.7. predstavljena analiza SWOT – turizem in dediščina, v kateri so predstavljene prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti za razvoj turizma in dediščine v jugovzhodni Sloveniji. Analiza služi kot pomembno izhodišče za nadaljnje razvojne načrte.

Pomembni snovalci regionalnega razvoja pod vsebino priložnosti prepoznajo:

- povpraševanje po zelenih destinacijah,
- razvoj trajnostnega turizma,
- razvoj kulturnega turizma,
- obiskovalce z življenjskim slogom, ki je prijazen naravi,
- potrebo prebivalcev urbanih okolij po stiku z naravo,
- doživljajski in raziskovalni turizem,
- razvito podeželje, kjer je tudi največ naravne in kulturne dediščine,
- geografsko in prometno lego,
- varovana območja narave,
- vključevanje Adrie Mobil v turistično ponudbo regije,
- izvozno gospodarstvo,
- možnost revitalizacije stavbne dediščine za nastanitvene kapacitete in izvajanje turističnih in s turizmom povezanih dejavnosti,
- vzpostavitev regijske destinacijske organizacije (RDO),
- povezovanje turizma s kmetijstvom, gozdarstvom in kulturo,

- omogočanje samozaposlovanja in različnih oblik dela (zelena delovna mesta),
- lego ob meji,
- možnost večje samooskrbe,
- nadgradnjo že vzpostavljene raznolike ponudbe (odgovarja pestrosti lokalnih okolij), razvoj dopolnilnih dejavnosti,
- hitrejši prenos potencialov v produkte,
- vpliv gospodarske krize na prilagajanje spremenjenim turističnim trendom,
- prepoznavno destinacijo in učinkovito RDO.

Enake priložnosti na področju občine Dolenjske Toplice prepoznavam tudi sama v skladu z rezultati svojih raziskav. Menim, da bi morala aktualna razvojna strategija občine Dolenjske Toplice to področje podpirati tudi finančno. V nadaljevanju predstavljam analizo, ki potrjuje izhodišča mojega raziskovalnega vprašanja in se sklada z regijsko oceno ponudbe in potreb.

6.3.2. ANALIZA VPRAŠALNIKOV *Preučevanje želja in potreb turistov v Dolenjskih Toplicah*

V poglavju predstavim nekatere pomembne kazalnike, ki povzemajo želje in potrebe turistov. Celotna analiza skupaj z izvedenimi anketami je shranjena v mojem osebnem arhivu in grafično predstavljena v prilogi (glej prilogo).

Vprašalnike so izpolnjevali gosti restavracije in hotela Oštarija Dolenjske Toplice. Pri tem je sodelovalo 63 % žensk in 37 % moških. Pri čemer je 51,9 % ljudi v starostni skupini 20–50 let in 48,1 % v starostni skupini nad 50 let.

Zanimivo je, da sta dve tretjini anketiranih Dolenjske Toplice obiskali prvič in da se je v Dolenjske Toplice enkrat ali večkrat vrnila le ena tretjina anketiranih. Med slednjimi jih kar 60 % meni, da se turistična ponudba nadgrajuje. Sama sem do odgovorov kritična, saj analiza ne pove, pred koliko časa so ti obiskovalci bili v Dolenjskih Toplicah zadnjič in kako realno je njihovo spremljanje napredka glede na daljše časovno obdobje.

Več kot polovica anketiranih (63 %) se o stanju in ponudbi kraja predhodno ni pozanimala, 19 % jih je kot vir informacij navedlo druge vire, med katerimi so navedene tudi zbirke oz. vodniki, za katere pa sem v poglavju zgoraj ugotovila, da so zastareli in ne predstavijo realne podobe kraja in njegove ponudbe. Strateško načrtovanje nadgradnje naj torej pomembno podpira področje promocije, informiranja in celostne predstavitve

ponudbe kraja. Neinformirani turisti bodo ob prihodu v kraj le na tak način lahko spoznali in tudi koristili razširjeno etnološko-turistično ponudbo in ne zgolj termalne ponudbe in zdraviliškega turizma, kot izhaja iz ugotovitev 4. vprašanja mojega vprašalnika.

Skoraj polovica anketiranih je navedla, da si ob obisku Dolenjskih Toplic kraj ogledajo na sprehodu. Na posameznih turističnih destinacijah se ustavljajo v zanemarljivih odstotkih, čeprav je kar 77,8 % vseh vprašanih v kraj prišlo z zasebnim turističnim namenom.

Od vseh vprašanih jih 70 % želi dodatno turistično ponudbo in v nadaljevanju izrazijo zanimanje za obisk naravne kulturne dediščine (33 %) in športne aktivnosti (26 %).

Tri četrtine vseh vprašanih je izrazilo zanimanje za etnološke delavnice, če bi bile le-te na voljo.

Malo več kot polovica (55 %) vprašanih meni, da je turistična ponudba primerna tudi glede na starostno strukturo turistov.

Kot ključno za turizem v Dolenjskih Toplicah vprašani prepoznajo ponudbo Term Krka (63 %), četrtina pa naravo in odmaknjenost od mestnega vrveža (25,9 %). Kot prednost so anketiranci izpostavili še hrano (14,8 %) in kulturno dediščino (7,4 %), reko Krko in bližino večjih mest (Ljubljana, Zagreb) (3,7 %).

6.3.3. ANALIZA MNENJ POMEMBNIH PONUDNIKOV IN PREDSTAVNIKOV LOKALNE SKUPNOSTI

V poglavju predstavim, po mojem mnenju, nekatera pomembna izhodišča, ki so jih v pogovorih poudarili moji sogovorniki. Transkripcije in posnetke pogovorov hranim v osebнем arhivu.

Glede na svoje anketne vprašalnike sem intervjuje izvedla med nekaterimi pomembnimi predstavniki lokalne skupnosti in predstavniki perspektivnih kmetij, ki so že prej kazali pripravljenost za sodelovanje v turizmu.

Eden od sogovornikov meni, da bi morali ponudniki storitev tudi sami kaj narediti, da bi spoznali kraj in »da Toplice postavi na turistični zemljevid, ker zdej nismo. Zdej nismo ne. /.../ Če porediramo z redirko terme, je zero. Zero. Zero. Razen seveda par prenočišč, pa dobre gostilne ...« (Pogovor 1, 09:14)

Glede na rezultate ankete in intervjujev povzemam ugotovitev, da turisti v Dolenjske Toplice pridejo z zasebnim turističnim namenom, pri nas ostanejo le kratek čas in si razen središča Dolenjskih Toplic s termalnimi kompleksi ne ogledajo niti okolice. Tu zaradi

preslabe prepoznavnosti, povezanosti in premajhne ponudbe ne prepoznajo in ne izkoristijo možnih turističnih potencialov.

»Ker imamo rehabilitacijski center, gostje so zvečine hodili v hotel. A pogovarjamo se o drugem segmentu gostov, ki prihajajo v Dolenjske Toplice zaradi tega, da bi doživeli naš kraj in našo okolico. Tudi ta gost gre v Balneo, nato pa bi rad še nekaj dobrega pojedel, šel s kolesom do Krke, recimo, si sposodil raft, fino bi bilo, če bi si nato lahko privoščil kak cocktail, če bi bila tudi klubska ponudba. Povezati moramo vsebine, za zdaj jih ne znamo...« (Barbič 2018:7)

Kot zgoraj ugotavlja sogovornik Robert Gregorčič, v Dolenjske Toplice prihajata najmanj dva segmenta gostov, ki iščeta popolnoma različno ponudbo. Sama namenjam več pozornosti tem, ki v Toplice ne prihajajo zaradi zdravstveno-rehabilitacijskih težav, temveč skupini, ki išče aktiven oddih, odmik v naravo, avtentične dediščinske projekte.

Robert Gregorčič v nadaljevanju pravi tudi: »Dolenjske Toplice so največji urbani turistični kraj na širšem območju, imajo neizmeren bazen za razvoj. Fino bi bilo, če bi imeli še več lokalov, slaščičarno, da bi imeli brv, promenado, da bi se uredila okolica centra. Gostje bi morali dobiti občutek, da imajo domačini radi svoj kraj, da jim je mar do urejenosti. V Toplicah manjka zavest lastnikov hiš, da bi, kako naj rečem, 'okrancijali' okolico. Hiše sploh v starem delu so lepe, vas je čudovita, to je treba malo poudariti, manjka le še tisto malo nečesa« (Barbič 2018: str 6–7).

Moji sogovorniki so jasno izpostavili prednosti in slabosti kraja, med katerimi ni najbolj pomembna zgolj infrastruktura, temveč tudi strategija turističnega razvoja kraja in podpora političnih odločevalcev, hkrati pa bi bilo treba administracijska dela za male kmete zmanjšati na minimum. Tako bi več časa ostalo za razvoj kvalitetnega produkta ter njegovo ponudbo, kar dobro podkrepita spodnja zapisa.

»Birokracija te ubije. Zato, da bo država pobrala 4 eure pa pol davka, maš recimo dva mesca dela z njimi. /.../ To se moraš poklicno s tem ukvarjat ...« (Pogovor 1, 19:50)

»Samo dekade, desetletja se menjajo, problemi so pa skus isti. /.../ Treba je finančnih sredstev, treba je ... en kup stvari, pa nekej je: ustrajati je treba.« (Pogovor 1, 34:02)

V predlogih za izboljšave so sogovorniki izpostavili, da je nujna povezava med ponudniki, poznavalci kraja in turisti. Sama menim, da bi bila ideja lažje izpeljiva, če bi za njih krovno skrbelo svetovalno telo, kjer bi posamezniki našli informacije celostno, strokovno pomoč, namenjeno ponudnikom storitev (npr. pomoč pri javljanju na razpise za

pridobivanje sredstev in nadgradnjo njihove dejavnosti), in bi bilo umeščeno v koncept občinskega razvoja.

»Jaz se ne ukvarjam s ponudniki in s temi zadevami, kar se ti, ampak se ukvarjam z objektom ... s tem počas nekako spoznavam to dolino, k itak 50 let že tlele v njej živim in jo spoznavam vse bolj v globino, in poskušam do nekih sklepov pridt, pa to raziskat – zgodovino, pa to nekam zapisat, potem je pa stvar ponudnikov, da sami to razberejo in iz tega nekej nardijo, recimo neko ponudbo, in znjo, ali pa turistično društvo ali pa nevem, sej bi lahko imeli referat na občini, ki bi se s tem ukvarjal.« (Pogovor 1, 30:45)

Intervju sem opravila s predstavnikoma kmetij iz različnih panog, a imata veliko skupnih točk. Oba sta v kraju družbeno dejavna, razvojno usmerjena, kmetija je družinska in se predaja iz roda v rod, svoje znanje pa ves čas nadgrajujeta in dopolnjujeta z aktualnimi in turistu zanimivimi vsebinami. Čebelar je na trgu dlje časa prisoten in dobro poznan, predelovalka mlečnih izdelkov pa si svojo prepoznavnost šele ustvarja. Oba predstavnika sta zelo odprta in komunikativna, naš intervju je potekal v sproščenem in pozitivno naravnem ozračju in jasno je bila izražena želja po sodelovanju v prihodnosti.

Blaž Šercelj je strasten čebelar. Znanje o skrbi za čebele se v družini Šercelj prenaša že tri generacije, Blaž pa je ponosen tudi na svoja dva sinova, ki sta »nora na med«. Čebelarijo na Selih pri Dolenjskih Toplicah, kjer je dedek Ivan začel postavljati panje AŽ in skrbeti za deset čebeljih družin. Zadnja leta poleg panjev AŽ uporabljajo tudi nakladne panje. Te so leta 2010 odpeljali tudi pod Kočevski rog, kjer so začeli hojevo pašo. Leta 2013 so odprli nove prostore, namenjene prodaji in promociji, kjer kupce seznanijo z delom in produkti. Danes sta se obseg dela in povpraševanje tako zelo povečala, da v okolici Dolenjskih Toplic gradijo nov objekt. Vsako leto je dobitnik priznanj za kakovost svojih izdelkov na državni ravni. V svoji ponudbi ima poleg kakovostnih znamk medu tudi inovativne izdelke, kot so medeni liker, medena penina, medena mila, medeni balzami za ustnice in kreme ... Zaupal mi je, da ima s to panogo v prihodnosti zelo ambiciozne cilje.

Blaž je v Dolenjskih Toplicah eden od nosilcev turističnega produkta Medena pot. Ta poteka prek Sel in njegove domačije proti Berryshki, destilarni žganih pijač in čokoladnici. Turistični produkt je nastal v sodelovanju z občino in TIC Dolenjske Toplice, vendar po njegovih besedah ni nikoli prav zaživel:

»Lej tukej je bla Medena pot prpravljena. Super, prov, ampak jst je ne morem promovirat, čez tri leta se bom pa selu stran? Ne morem je promovirat. Veš, mi smo zdej v nekem krču, k ne moremo se tega it.« (Pogovor 2, 04:07)

»Pa tud prostorsko si omejen. Veš, tle nimaš kej, da bi kej več prpravu, pokazu, rabiš nek objekt, nek prostor« (Sogovornikova žena, v nadaljevanju prejšnje misli).

Zaradi prostorske stiske in logističnih težav je na mestu razmislek o novi medeni poti v prihodnosti ter opustitvi sedanje.

»Občina še vedno ima v svojem statutu, da je kmetijska občina, namenja letnu 80.000 evrov dnarja v kmetijstvu, dejansku po dvejsetih letih delovanja občine nimamo turistične kmetije« (Pogovor 2, 09:08).

Kmetje menijo, da podpora in vlaganja v kmetijski in turistični sektor in razvoj tovrstnih dejavnosti (npr. turističnih kmetij) niso dovolj veliki.

V nadaljevanju sogovorniki izkažejo interes, da bi se poklicno ukvarjali s to panogo, seveda zgolj ob primeru, da lahko od tega živi vsa družina.

»Ja, lej, jst čez čas, če se bo pokazala potreba, men ni problem šihta pustit. Lej, čist tku. Res ti povem. Če se bo to izkazalo, da je nekej donosno« (Pogovor 2, sogovornikova žena, 39:40).

Informatorji opozarjajo tudi, da je treba tovrstne produkte primerno načrtovati, tako da ne motijo njihove osnovne dejavnosti, da lahko načrtujejo in jim namenijo potreben čas in hkrati izpolnijo pričakovanja turistov.

»Od vseh nas, k smo ponudniki, bi nm pasalu, da maš ti program, pa če maš tist dan 30 ljudi v hotelu, se ve, da bodo ob 9h zjutrej, bom jst mu 30 mislm od tridesetih, mel bodo v programu, lahko jih bo samu 20 pršlu, al pa 5, ampak oni majo v programu, mi jih pričakamo, in od 9–11 al pa pol poudne pač jih mormo zanimirat. Nekej jim pokazat, nekej morjo izkust. In pol mam jst mir 14 dni, al pa en teden, in pol mi pridejo spet naslednji pondelk, bo pa Tina enkrat naokul obrnila program, bo pa tu na petek pršlu. Umes ma pa on: enkrat dopoldne je tle, enkrat popoldne je tm ... In on bi plačov si počitnce z mejhno aktivnostjo. Tm ma še kolesa ...« (Pogovor 2, 27:40).

Kritični pregled trenutnega stanja poda tudi informator, ko pravi:

»Pride v toplice, kam čm pa zdej jst jt ... pa ne ve kam bi šu, pa 'gremo v bazen' ... Lej, bazen, pa če maš otroke, pa sej je super. En dan, al pa zvečer« (Pogovor 2, 26:00).

V nadaljevanju pogovora predstavi tudi želje za razširitev virov in vsebine svoje dejavnosti:

»Lej, Klavdi, štiriurni projekt, deset žensk posebej, bodo žajfe delale, deci bomo pa medico prpravl. Al pa kej družga. Pomojem bi se jim zmešalu« (Pogovor 2, 2. posnetek, 11:30).

Andreja Gril je mlada prevzemnica družinske kmetije iz Kočevskih Poljan, kjer s svojo mlado družino tudi živi. Čeprav je po poklicu profesorica, svoje delo opravlja v turizmu, kjer se ukvarja s področjem prehrane. Vizijo razvoja kmetije je poleg ohranjanja družinske tradicije in znanj obogatila s svojimi novimi znanji in pristopi. Nenehno se izobražuje in svoje znanje vnaša v razvoj produktov svoje kmetije. V pogovoru je večkrat izrazila željo po predaji znanja tudi turistom. Je inovativna, komunikativna in zanesljiva.

Svojo pot zelo dobro opiše v naslednjem delu intervjuja:

»In pol sem se odločila, da bi šli po tej poti, da bi pač nekež nardil. Mi smo prej samo bike redil, ne, pa smo teleta kupil, pa smo jih poredil pa prodal, je pa skus blu nekež, kakšna krava doma. In je mami delala in pomolzla in smetano nardila in skuto, no, in pol sem se pa jaz takrat odločila, da bi šla v to pot, sem šla na izobraževanje, pač pridobila vse te certifikate, da sem predelovalec, mam kar čš za izobraževanje, mi ni problem, tu z veseljem delam, in pol sem pa nč ... mau preoblikovt začela pa kaku bi, d smo pol pa rekl ok, služba bo še zmerej potrebna, ker kmetija ni zadost velika in ne moreš samo od tega živet. Negre. Tu seprav je treba nardit pogoje takšne, da bom jst lahko delala v službi in še vedno doma« (Pogovor 3, 01:20).

V nadaljevanju našteje nekaj produktov, ki jih na kmetiji izdelujejo, nekateri med njimi so tradicionalni, nekateri izmed njih pa novejši in je za njih že dobila priznanje na državnem nivoju.

»Pol sm se usmerla, kaj znam: pregreta smetana je nekež, kar znamo delat pr hiš že dolgu in je ta tradicionalen izdelk, ki res je poznan na tem področju, se ga uporablja in ga provzoprov nobena kmetija več ne dela. Pol puter ne, maslo, je tud en proizvod, ki ga je že mami zmerej delala, ampak tu ni proizvod, ki bi bil poceni, zato ga delam samo za stranke, ki ga poznajo in ga majo rade in ga naročijo in plačajo, tko kot je pač, po ceni. Al pa topljeno maslo, zdej se reče ghee, ampak tega gre res mal, ker to je res draga stvar. Pol sem pa še sama začela sir za žar, ane, k pač sem ga mal spremenila, ker sem ga najprej tku, kot smo se učil na izobraževanjih ga delat, pa men ni bil ušeč, pa sem ga pol po svoje priredila, tku da sem dobila zanjga tud srebrno, ne, na Ptuju, priznanje. Ja takrat sem dala še piškote, k iz domačga putra, sm tud dobila srebrno. No pol pa sem rekla naprej kaj še, jogurt, sem ga tud en let študirala, da sem ga naštudirala, kakšnega bi rada. /.../ Pa je reku, veš kaj? Za en klinc. Tazga lahko jst v trgovin kupm. Pa sem začela še bolj študirat in pol sem prišla do proizvoda. K najprej je pa res tista ... neznaš, ne veš, daješ ljudem za probat. /.../ Zdej je

dober, ne. Sej še mladi sir sem tud, pa ga nimam časa delat, tist je tud res dober in je vrhunski, sm je problem, ker je 5 dni rok trajanja /.../ pa skuto, te gre tud kr velik, zdej se pa učim tale mascarpone« (Pogovor 3, 03:50).

Tudi v prihodnosti načrtuje širitev in nove produkte, predvsem v smislu predajanja znanj na različnih delavnicah in ogledih:

»Jst ti bom tku povedala, ne, odkritu, ker delam v turizmu, vem, kaj to pomeni, delo z ljudmi ne. Tku d recimo v turistično kmetijo definitivno ne grem, ker moraš bit noč in dan pripravljen in že kumej čakaš, da prideš domov pa da odklopš, ne. Kar se tiče pa izobraževanj, pa definitivno ja, ker jst sm učiteljca po izobrazbi, ne, in po duši, in sm tud registrirala se tku, da mam za izobraževanja in bi tud rada mela tak prostor, d k ti prideš, ne d bomo pol rekl, to bi moglu bit pa mal drugač, ne, to more bit tko, in to je narjeno tko, kot more bit. Čiste poti, ne čiste poti, tukej maš to, tukej maš to, ne pride do nobenih križanj /.../ Zato čakam, ne samo nekej napol /.../ Kar se tiče izobraževanj, definitivno ja, sem človek ki rad predava, sem človek, k rad da naprej ...« (Pogovor 3, 09:30).

6.4. PREDLOG ZA NADGRADNJO

Bistvo moje raziskave je poiskati potencialne in možnosti razvoja. Tako pri turistih kot pri turističnih delavcih in ponudnikih je v našem okolju močno izražena želja po tovrstnih povezovanjih in nadgradnjah. Ta bi morala biti izvedena v skladu s politiko razvoja kraja in njenimi strategijami razvoja turizma. Slednje bi morale temeljiti na lokalnih, dediščinsko naravnanih projektih in ohranjanju znanj, vedenj in produktov, ki predstavijo kraj in prispevajo k njegovemu razvoju.

Glede na to, da sem občanka Dolenjskih Toplic, vidim veliko možnosti in ovir za razvoj. V nadaljevanju se bom omejila na dve predstavljeni možnosti, ki smiselno dopolnjujeta trenutno turistično ponudbo kraja. Obe sem strukturirala kot poldnevno izkušnjo. Navajam predlog programa obeh možnosti.

PRODUKT ŠT. 1: Topličkova čebelja izkušnja

Topliček je novejši simbol Dolenjskih Toplic, ki je povzet po kočevskem medvedu, ki živi v naših krajih. Simbol je dobro sprejet med otroki in mlajšo populacijo, pogosto pa je uporabljen tudi na občinskem nivoju. Poznamo ga v raznolikih izvedbah: tako likovnih kot preostalih umetniških upodobitvah.

9:00 – Prihod na destinacijo – Čebelja kmetija Šercelj in sprejem predstavnika (Blaž).

9:15 – Pozdrav in »pranje zob« z domačo medico ali domačim čajem medovitih rastlin čebelarstva Šercelj.

9:45 – Predstavitve kmetije, sprehod po kmetiji in ogled učnega panja, natančna predstavitev življenja čebel, njihovega življenjskega prostora in nabiranja medu.

11:00 – Malica: medena izkušnja (medeni kruh in degustacija različnih vrst medu čebelarstva Šercelj).

11:30 – Delavnice: na razpolago 4 različne vsebine, glede na izražene želje in letni čas:

a) sprehod in ogled medovitih rastlin v naravi in/ali ogled interaktivne sobe s herbarijem, razlago o medovitih rastlinah,

b) čebelja izkušnja: interaktivna soba v obliki čebeljega panja, kjer s 3D-očali in avdiovizualnimi dodatki obiskovalci doživijo izkušnjo čebeljega letenja (po konceptu Društva Čebelarjev Slovenije in ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano),

c) delavnica točenja medu (Prek satovja in cedila do svojega medu),

d) delavnica priprave domačih mil iz medu in domače medice.

13:30 – Zaključek in evalvacija.

PRODUKT ŠT. 2: Brbučevo brbotanje po mleku

Stara topliška pripovedka govori o tem, da med nami živi pravljичno bitje z imenom Brbuč. Služila je predvsem za strašenje otrok in opozarjanje pred nevarnostjo vode in rek. Danes živi v knjigi Ivanke Mestnik, ki jo je ilustriral domačin in akademski slikar Jože Kumer.

9:00 – Prihod na destinacijo – Kmetija mlečnih dobrot Gril in sprejem predstavnice (Andreja).

9:15 – »Fruštek na kmetiji« (koruzni žganci z domačim mlekom).

9:45 – Predstavitve kmetije, sprehod po kmetiji in ogled živali.

10:00 – Delavnice: na razpolago 4 različne vsebine, glede na izražene želje in letni čas:

a) brbotanje mleka in priprava skute/smetane/sira (predstavitve mleka in mlečnih izdelkov ter izdelava le-teh),

b) ustvarjalna delavnica Brbuč in pregreta smetana (pripovedovanje zgodb, risanje domačih živali),

c) Brbučev lov za zakladom (po poteh kmetije je Brbuč skrtil zaklad, udeleženci ga morajo najti – primerno za družine z otroci in team buildinge),

d) pomoč na kmetiji: pripravljanje krme za živali, prikaz vsakodnevne skrbi za živali.

12:00 – Pokušina izdelkov in produktov kmetije.

12:30 – Zaključek in evalvacija.

7. ZAKLJUČEK

Med raziskovanjem za diplomsko nalogo sem ugotovila, da je arhivskih virov ogromno. Ena izmed temeljnih literatur za poznavanje kraja je monografija, vendar pa je za turiste preobširna. Smotrna bi bila priprava več jezikovnih informativnih gradiv, v katerih bi turist poleg celostnega kratkega pregleda lahko dobil tudi osnovne informacije o aktualnih dogajanjih v občini in glavnih organizatorjih. Predstavitev naj bi bila del celostno zaokrožene in prepoznavne ponudbe, ki bila skladna s strateškim planom regije, etnološko dediščino ter potenciali.

Ob pregledu strateških razvojnih načrtov regije sem ugotovila, da je turizem prepoznan kot pomembna panoga razvoja, ki kot aktivne nosilce vključuje občine. Načrti so pripravljene za daljše časovno obdobje in poleg evalvacije preteklih planov, analize trenutnega stanja vključujejo tudi načrte in načrte dela v prihodnjih letih ter izpostavljajo prioriteta področja, naloge in vključujejo kriterije učinkovitosti izvedbe. Dokument smiselno podpira razvoj in je usklajen s prostorskimi načrti ter predstavlja dobro osnovo za razvojnike tega področja.

Ugotovila sem, da strateško razvojni načrti turizma v občini niso javno dostopni. Tudi v proračunu občine so temu področju namenjeni zelo nizki finančni viri. Iz analize povzemam, da si ponudniki v občini želijo več občinske podpore in sodelovanja ter pričakujejo možnosti povezovanja na tem področju. Med ponudniki bi bilo zelo zaželeno, če bi v njihovo pomoč obstajalo svetovalno telo, ki bi pomagalo pri pripravi strateških pristopov. Tako bi bila celotna ponudba bolj prepoznavna, povezovalna, podporna in posledično učinkovitejša.

Ugotavljam, da ponudba potrebuje bolj celostno podobo, ki bo združevala konsenz potreb in možnosti glede na etnološke in kulturno antropološke značilnosti.

Analiza kaže povpraševanje po dodatni ponudbi, zelenih destinacijah, razvoju trajnostnega in aktivnega turizma ter povezovanju turizma s kmetijstvom, gozdarstvom in kulturo.

Analiza kaže željo za nadgradnjo že vzpostavljene ponudbe in razvoj dopolnilnih dejavnosti, možnost večje samooskrbe in oskrbe drugih ter omogočanje samozaposlovanja in različnih oblik dela (zelena delovna mesta).

Na mestu je razmislek o spremembi pristopa k turizmu. Panoga, ki je v širše v regiji prepoznana in zapisana kot pomembna gospodarska panoga, je v naši občini spregledan

paradni konj. Pristop k turizmu je preveč pasiven: tako na nivoju političnih odločevalcev in snovalcev strategij kot na nivoju ponudnikov, posrednikov in domačinov samih. Kraj bi lahko veliko pridobil že z večjo urejenostjo (ne le infrastrukturo), ponudba bi morala zajemati želje vseh starostnih skupin turistov (pekarija, otroška igrala ...) in združevati možnosti za aktivno preživljanje prostega časa (ponudba koles, ponudba kajaka/kanuja, vodenih ogledov naravne in kulturne dediščine ...). Le tako bi se v občini lahko zagotovil trajnostni razvoj.

8. LITERATURA

Baraga, France

2015 'Dolenjske Toplice v najstarejših zgodovinskih virih.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 83–101.

Barbič, Barbara

2018 'Ob prvem obisku je bilo potrebno preskočiti ograjo.' *Vrelec* 20/3 (225): 6–7.

Barbič, Barbara

2018 'Vabilo! Poskus oživitve turističnega društva.' *Vrelec* 20/3 (225): 8.

Hudoklin, Andrej

2012 'Zakaj je Jazbina zaprta?' V: *Dolenjski Kras 6: zbornik Jamarskega kluba Novo mesto*. Andrej Hudoklin in Damijan Šinigoj, ur. Novo mesto: Jamarski klub Novo mesto. Str. 77–82.

Kersnik, Slavka

2002 *Topliški dnevnik*. Dolenjske Toplice: Občina; Novo mesto: Dolenjski muzej.

Kladnik, Drago in Marjan Ravbar

2015 'Topliška dolina in njeni ljudje – geografski oris.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 17–36.

Košćak, Marko

2015 'Topliški turizem med preteklostjo in prihodnostjo.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 429–443.

Kranjc, Mojca

2001 *Nekoč Toplica – danes Dolenjske Toplice*. Dolenjske Toplice: Občina.

Peskar, Robert

2015 'Urednikova beseda.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. niso navedene.

Pršina, Marko

2015 'Toplice in topliške hiše.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 227–339.

Rifelj, Matej

2015 'Zdravilišče Dolenjske Toplice.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 339–399.

Sever, Bela in Ternar Jože, ur.

1995 *Dolenjska, Bela Krajina A–Ž : priročnik za popotnika in poslovnega človeka*. Zbirka Slovenija total. Murska Sobota: Pomurska založba.

Štravs, Smilja

2017 'Pragozd ni džungla, zato Tarzana ne bomo srečali.' *Gea* 27(ISSN 0353782X): 18–23.

Vovk, Franci

2000 'Kratka predstavitev občine Dolenjske Toplice.' Neobjavljeno gradivo: Seminar za lokalne turistične vodnike v občini Dolenjske Toplice, delovno gradivo RIC Novo mesto. Dolenjske Toplice: RIC Novo mesto.

Zupančič, Tjaša

2015 'Društva in družabno življenje.' V: *Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih*. Robert Peskar, gl. ur. Dolenjske Toplice: Občina. Str. 443–473.

9. INTERNETNI VIRI

INTERNETNI VIR 1

Občina Dolenjske Toplice

b.n.l. 'Občina Dolenjske Toplice: Predstavitev občine.' Vir: <<https://www.dolenjske-toplice.si/objave/175> > [pregledano 13.4.2018, 10:15].

INTERNETNI VIR 2

Občina Dolenjske Toplice

b.n.l. 'Občina Dolenjske Toplice: Kmetije.' Vir: < <https://www.dolenjske-toplice.si/objave/109> > [pregledano 11.5.2018, 11:12].

INTERNETNI VIR 3

Regionalni razvojni program za obdobje 2014-2020 v razvojni regiji Jugovzhodna Slovenija

2015 Regionalni razvojni program za obdobje 2014-2020 v razvojni regiji Jugovzhodna Slovenija. Novo mesto. Vir: <https://www.rc-nm.si/wp-content/uploads/2016/11/RRP_JVSLO_2014-2020_marec-2015.pdf < [pregledano 19.5.2018, 12:00].

INTERNETNI VIR 4

<<https://www.mojaobcina.si/dolenjske-toplice/novice/dnevi-kocevarske-kulture.html>< [pregledano 23. 5. 2018, 06:11].

10. SEZNAM PRILOG

Priloga 1: Izjava o avtorstvu

Priloga 2: Dovoljenje za objavo

Priloga 3: Obrazec o lektoriranju

Priloga 4: Anketni vprašalnik v slovenščini

Priloga 5: Anketni vprašalnik v angleščini

Priloga 6: Anketni vprašalnik v italijanščini

Priloga 7: Analiza anketnih vprašalnikov

Priloga 8: Zgibanka *V zelenem objemu Topliška dolina*

11. PRILOGE

Priloga 1: Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo in da so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni.

Ljubljana, 3.7.2018

Tina Tisovec

Priloga 2: Dovoljenje za objavo

Spodaj podpisana Tina Tisovec izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 3.7.2018

Podpis:

Priloga 3: Izjava o lektoriranju

Spodaj podpisana Tina Tisovec izjavljam, da je diplomsko delo jezikovno brezhibno in prevzemam odgovornost za opravljen jezikovni pregled.

Podpis:

Ljubljana, 3.7.2018

ANKETA: PREUČEVANJE ŽELJA IN POTREB TURISTOV V DOLENJSKIH TOPLICAH

Pozdravljeni! Sem Tina Tisovec, študentka 3. letnika dodiplomskega študija etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Za diplomsko nalogo sem se odločila, da raziščem dosedanjo etnološko in turistično tradicijo Dolenjskih Toplic in osnujem predlog dodatne etnološke ponudbe za potrebe turizma.

V nadaljevanju sem pripravila nekaj kratkih vprašanj in vesela bom, če nanje iskreno odgovorite.

Anketa je anonimna, rezultati pa bodo uporabljeni zgolj v strokovne namene ter statistično predstavljeni le v diplomski nalogi.

SPOL: MOŠKI ŽENSKA
STAROST: 0-20 20-50 50 IN VEČ

1) Ste prvič v Dolenjskih Toplicah? DA NE

...Če NE nadaljujte z 1a sicer z 2

1a) Ali se vam zdi, da se ponudba spreminja in nadgrajuje? DA
NE

2) Ste se o kraju pozanimali pred prihodom?

- Da, na spletni strani občine
- Da, na spletni strani turistično informativnega centra
- Da, drugo (napišite kje):

_____.

- Ne

3) Kakšni so nameni vašega obiska Dolenjskih Toplic?

- Poslovni
- Turistični, zasebni
- Zdravstveni
- Drugi (napišite kateri):

_____.

4) Kaj ste do sedaj že obiskali?

5) Ali vas, poleg krajev, ki ste jih že obiskali, zanima tudi dodatna ponudba kraja? DA NE

6) Kakšno ponudbo si še želite?

7) Bi se udeležili etnoloških delavnic, če bi le te bile organizirane?

(Obisk lokalnega čebelarja, ogled kmetije s ponudbo mlečnih izdelkov, obisk zeliščarske kmetije, obisk destilarne žganih pijač, delavnica dolenjske kulinarike,...) DA NE

8) Ali menite, da je dovolj aktivnosti za vse starostne skupine?

DA NE NE VEM

9) Kaj prepoznavate kot ključno za turizem v Dolenjskih Toplicah?

Za odgovore se Vam lepo zahvaljujem! Tina Tisovec

QUESTIONNAIRE: STUDY OF WISHES AND NEEDS OF TOURISTS IN DOLENJSKE TOPLICE

Greetings! My name is Tina Tisovec and I'm a graduate of bachelor program Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. For my bachelor's degree I will research ethnological and touristic tradition of Dolenjske Toplice up until now. At the same time I will propose an additional ethnological offer for touristic purposes.

I prepared a few short questions. I would like to ask you to answer them honestly.

The questionnaire is anonymous. The results will be used in research purposes and statistically presented in bachelor's degree only.

GENDER MALE FEMALE
AGE 0-20 20-50 50 AND MORE

1) Is this your first time in Dolenjske Toplice? YES NO

...If NO continue with 1a, otherwise continue with 2

1a) Do you think the touristic offer changes and improves? YES
NO

2) Did you research the destination before the arrival?

- Yes, on destinations website
- Yes, on tourist information's website
- Yes, other (write where):
- No

3) What is the purpose of your visit?

- Business
- Tourist, private
- Healthcare
- Other:

_____.

4) What sights did you see so far?

_____.

5) Are you interested in additional offers of the destination?

YES NO

6) What offer would you like?

7) Would you be interested in ethnological workshops (such as a visit of a local beekeeper, dairy or herbal farm, distillery or a workshop on Dolenjska cuisine)?

YES NO

8) Do you think there is enough activity for all age groups?

YES NO

9) In your opinion what is crucial for tourism of Dolenjske Toplice?

Your answers are highly appreciated! Tina Tisovec

Priloga 6: Anketni vprašalnik v italijanščini:

QUESTIONARIO: ANALIS DEI DESIDERI E DEI BISOGNI DEI TURISTI CHE VISITANO DOLENJSKE TOPLICE

Buongiorno! Mi chiamo Tina Tisovec, sono studentessa del 3. Anno di etnologia e antropologia culturale presso la Facoltà di lettere e filosofia di Ljubljana.

Poiché per la mia tesi di laurea ricerco le offerte turistiche e etnologiche nel comune di Dolenjske Toplice, vorrei presentare anche una proposta per il miglioramento dell'offerta turistica già esistente.

Di seguito ho preparata un questionario e La pregherei gentilmente di rispondere onestamente.

Il questionario è anonimo, i risultati saranno usati solo per la tesi di laurea.

SESSO: MASCHIO FEMMINA

ANNI: 0-20 20-50 50 E più

1) È la Sua prima volta a Dolenjske Toplice? SI NO

Se NO continui con 1a

1a) Pensa che l'offerta stia cambiando e si stia sviluppando: SI NO

2) Si è informato/a sul luogo prima di venire:

- Sì, sul sito internet del comune
- Sì, sul sito internet del centro turistico
- Altro (scriva QUALE):

_____.

- Non ho raccolto informazioni

3) Quali sono I suoi motivi della visita di Dolenjske Toplice?

- Economici
- Turistici, personali
- Medici
- Altri (scriva quali):

_____.

4) Che cosa ha già visitato?

5) È interessato_a anche ad altre proposte turistiche? SI
NO

6) Quali sono le attività turistiche che sarebbe interessato_a a svolgere?

7) Sarebbe interessato_a a partecipare ad attività di carattere etnologico se queste fossero organizzate?

(Visita al apicoltore locale, visita alla fattoria locale con prodotti lattiero-caseari, visita alla fattoria che si occupa della coltivazione di erbe, destileria di acquavite, seminario sulla cucina regionale di dolenjska,...) SI NO

8) Pensa che ci siano abbastanza attività per tutte le fasce d'eta?
SI NO

9) Quali sono secondo lei gli elementi chiave del turismo di Dolenjske Toplice?

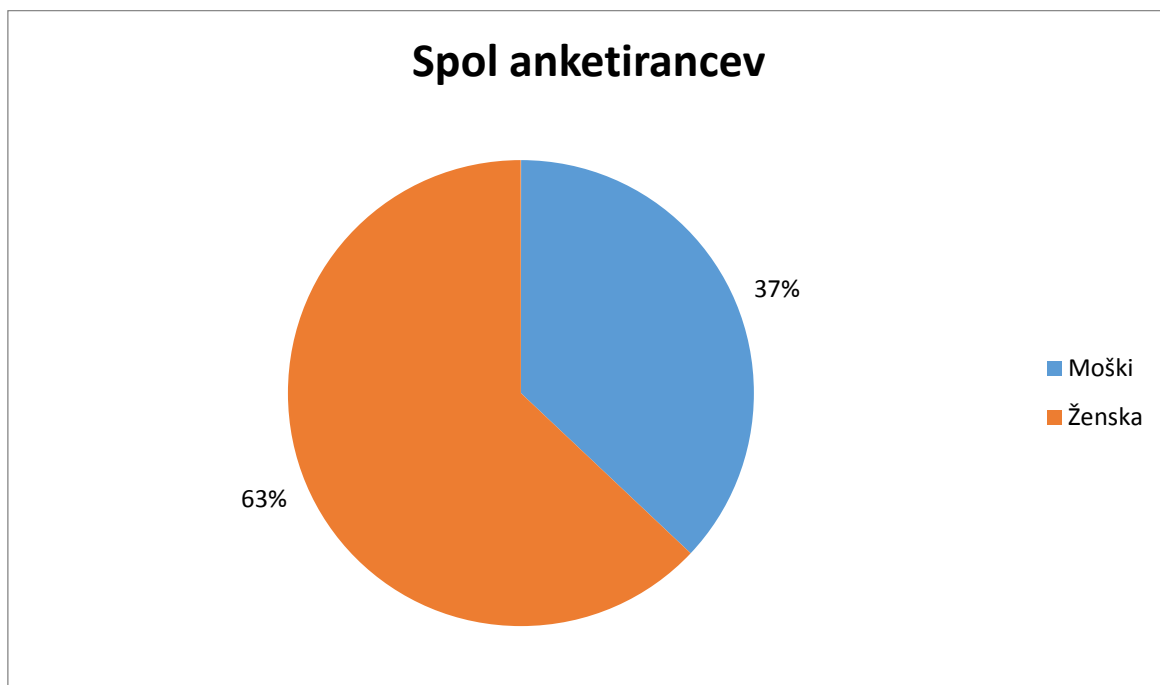
Grazie per il suo tempo, Tina Tisovec

Priloga 7: Analiza anketnih vprašalnikov

Demografski podatki

Moški	10
Ženska	17

Tabela 1: Spol anketirancev

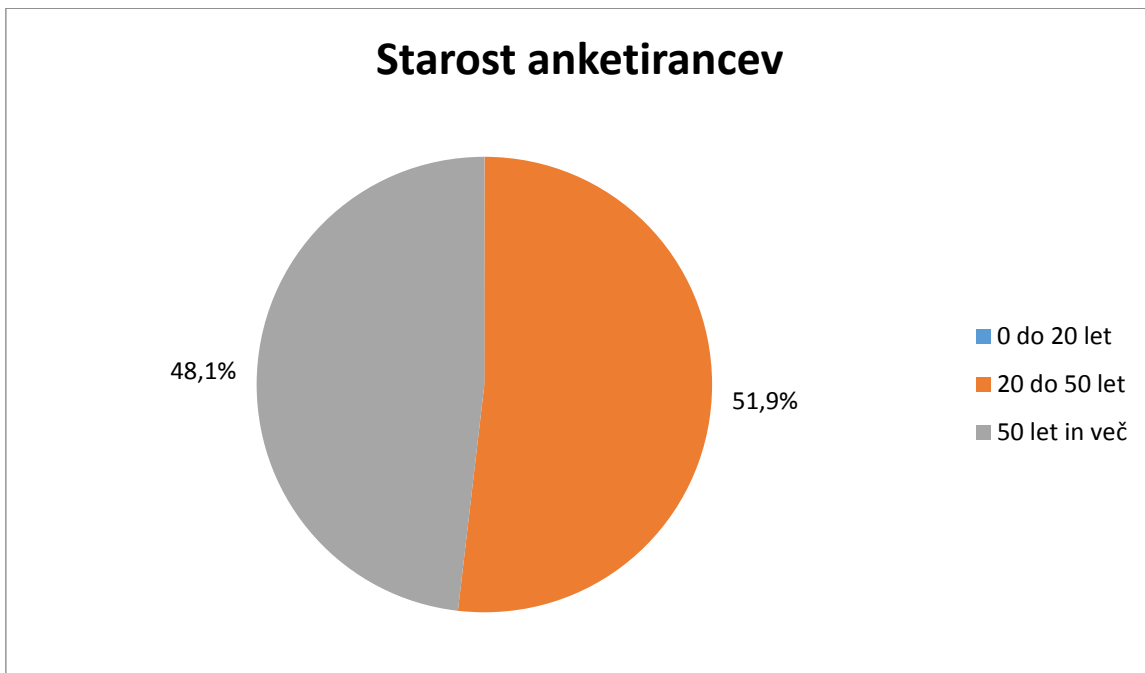

Slika 1: Spol anketirancev

0 do 20 let	0
20 do 50 let	14
50 let in več	13

Tabela 2: Starost anketirancev

Interpretacija: Anketiranci so bili v večini ženskega spola. Dobra tretjina anketirancev je bila moških.

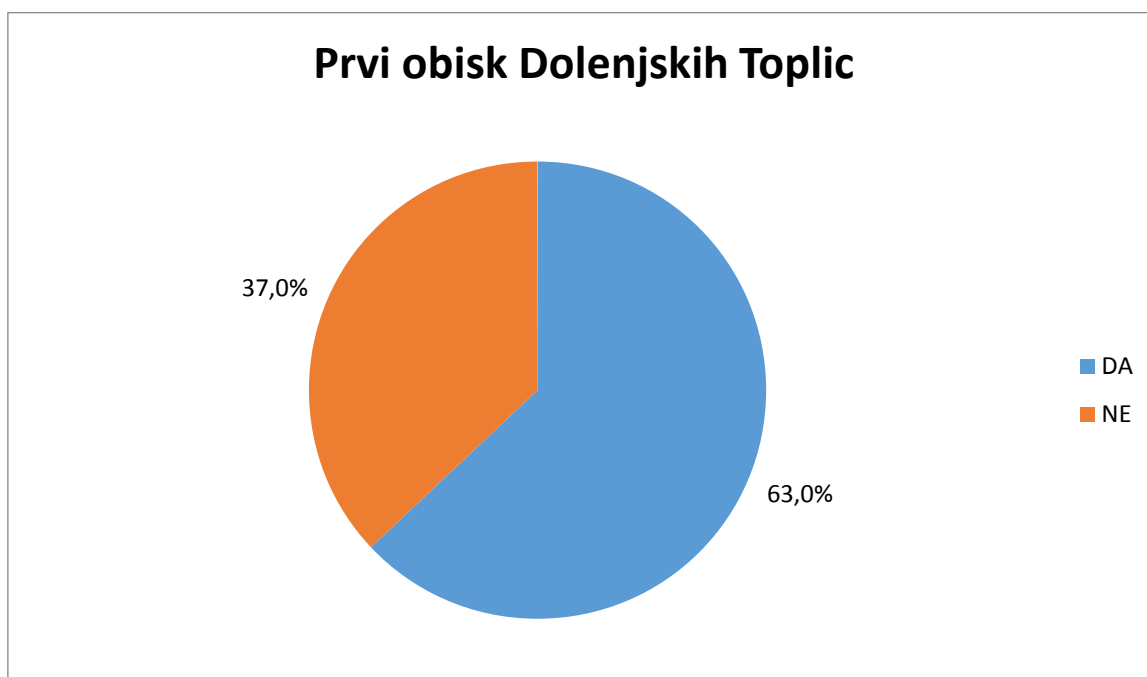
Slika 2: Starost anketirancev

Interpretacija: Nihče od anketirancev ni bil mlajši od 20 let, v drugih dveh starostnih kategorijah pa je razporeditev anketirancev enakomerna.

Vprašanje 1: Ste prvič v Dolenjskih Toplicah?

DA	17
NE	10

Tabela 3: Prvi obisk Dolenjskih Toplic

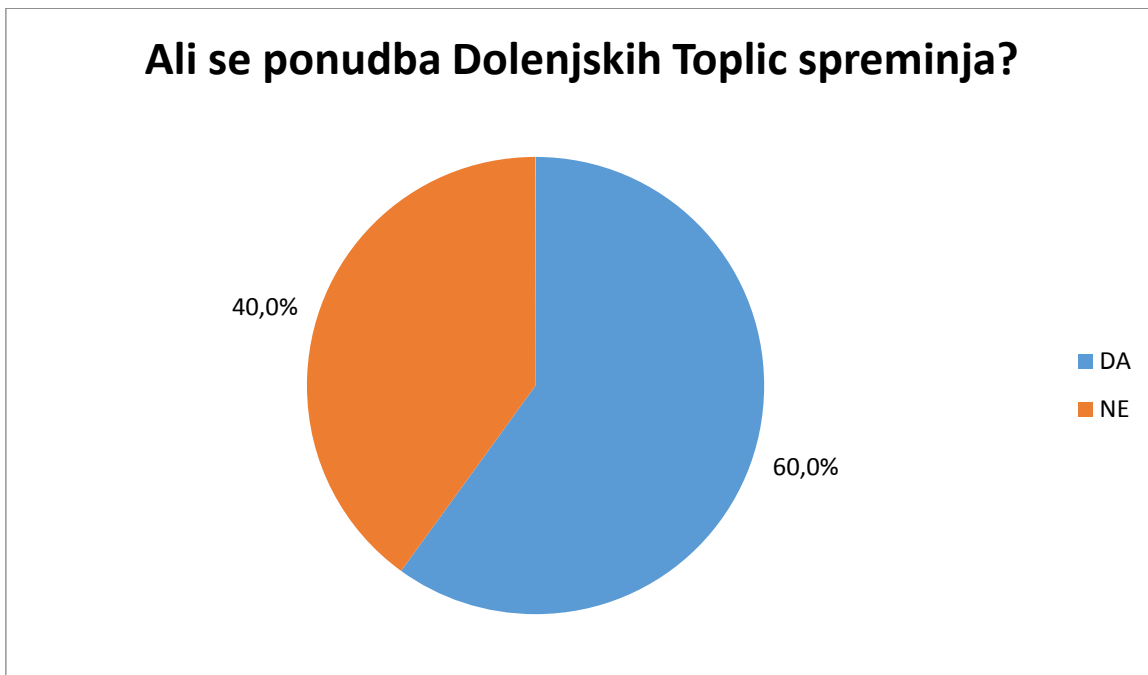
Slika 3: Prvi obisk Dolenjskih Toplic

Interpretacija: Dobra tretjina anketirancev je Dolenjske Toplice že obiskala, ostali pa so bili na obisku prvič.

Vprašanje 1a: Ali se vam zdi, da se ponudba spreminja in nadgrajuje?

DA	6
NE	4

Tabela 4: Spreminjanje ponudbe Dolenjskih Toplic

Slika 4: Spreminjanje ponudbe Dolenjskih Toplic

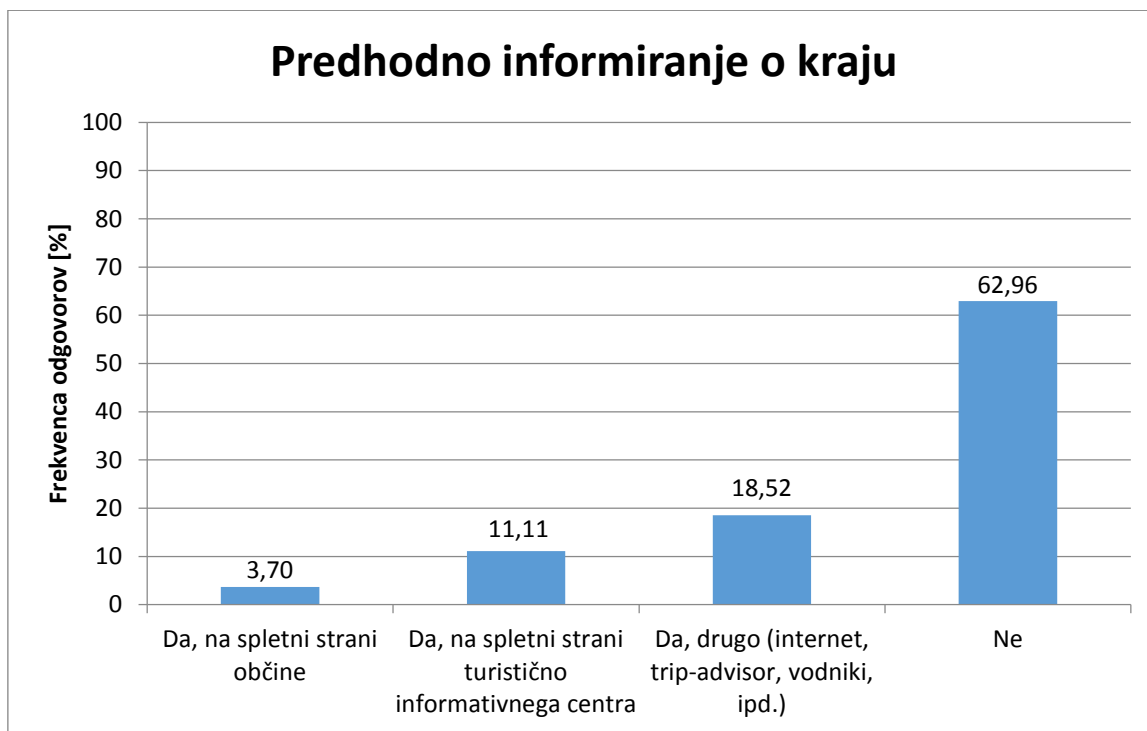
Intepretacija: Od anketirancev, ki so Dolenjske Toplice že obiskali jih večina meni, da se ponudba Dolenjskih Toplic spreminja.

Vprašanje 2: Ste se o kraju pozanimali pred prihodom?

Zanimalo nas je ali so se anketiranci pred obiskom Dolenjskih Toplic o kraju na kakršenkoli način informirali. Pri tem vprašanju so anketiranci lahko izbrali in ponudili več odgovorov.

Da, na spletni strani občine	1
Da, na spletni strani turistično informativnega centra	3
Da, drugo (internet, trip-advisor, vodniki, ipd.)	5
Ne	17

Tabela 5: Predhodno informiranje o kraju

Slika 5: Predhodno informiranje o kraju

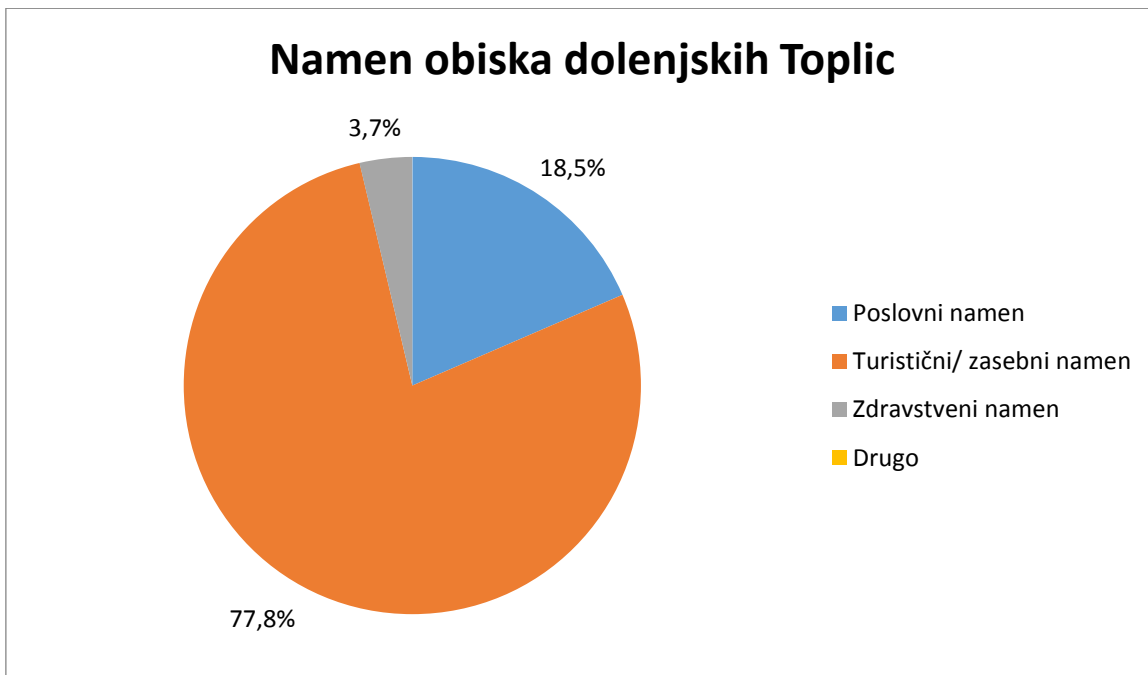
Intepretacija: Več kot pol anketirancev se o Dolenjskih Toplicah ni predhodno **informiralo**. Preostali pa so informacije o kraju v večini iskali na splošnih spletnih straneh (npr. TripAdvisor) in vodnikih (18,5%) ali na spletni strani turistično informativnega centra (11,1%).

Vprašanje 3: Kakšen je namen vašega obiska Dolenjskih Toplic?

Zanimal nas je namen obiska Dolenjskih Toplic.

Poslovni namen	5
Turistični/ zasebni namen	21
Zdravstveni namen	1
Drugo	0

Tabela 6: Namen obiska Dolenjskih Toplic

Slika 6: Namen obiska Dolenjskih Toplic

Interpretacija: Večina anketirancev (77,8%) je Dolenjske Toplice obiskalo iz turističnega ali drugega osebnega razloga. Skoraj petina anketirancev je kraj obiskala iz poslovnega razloga, ostali (3,7%) pa so kraj obiskali zaradi zdravljenja.

Vprašanje 4: Kaj ste do sedaj že obiskali?

Terme Krka in zdraviliški kompleks	15
Sprehod skozi kraj	13
Zeliščarska kmetija Majes	3
Oštarija	2
Kočevski Rog	2
Berryshka	2
Kulturna prireditev v kraju	2
Reka Krka	1
Baza 20	1
Soteska	1
Kamp	1
Gostiške Kolesar	1

Tabela 7: Obiskane zanimivosti

Slika 7: Obiskane zanimivosti

Interpretacija: Večina anketirancev je v času svojega bivanja obiskala zdraviliški kompleks Term Krka in / ali se sprehodila skozi kraj. Posamezniki so obiskali tudi druge turistične znamenitosti, ki jih ponujajo Dolenjske Toplice: Zeliščarsko kmetijo Majes, Oštarijo, Kočevski Rog, Bazo 20, Berryshko, udeležili so se kulturne prireditve, itd.

Vprašanje 5: Ali vas, poleg krajev, ki ste jih že obiskali, zanima tudi dodatna ponudba kraja?

DA	19
NE	8

Tabela 8: Zanimanje za dodatno ponudbo

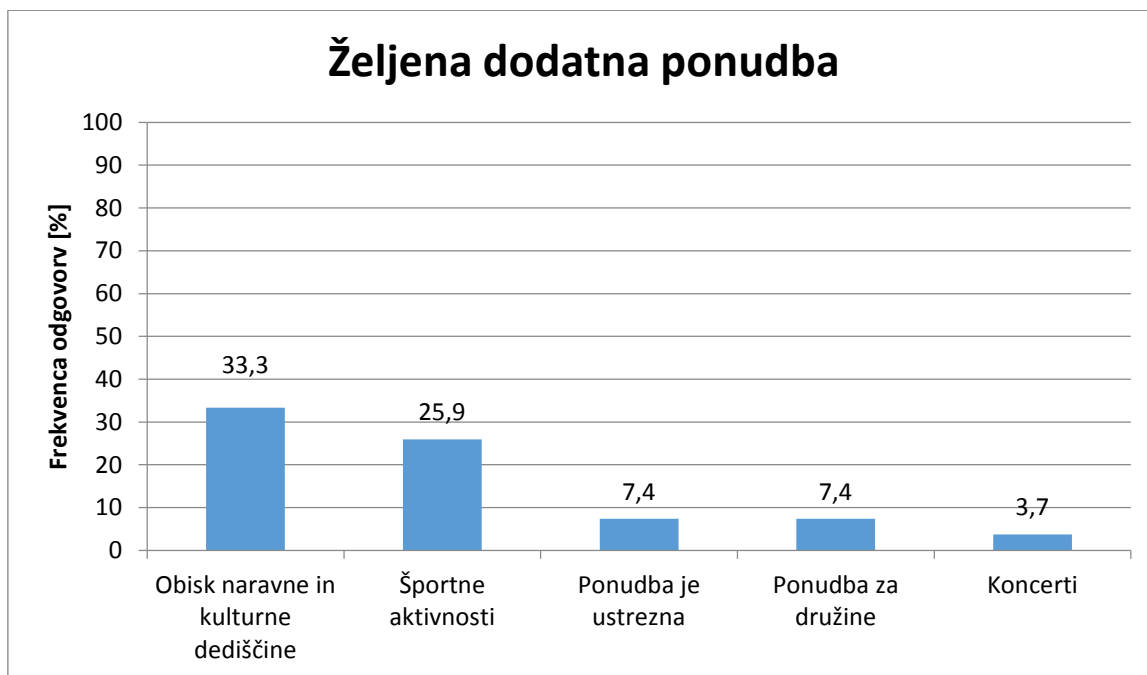
Slika 8: Zanimanje za dodatno ponudbo

Interpretacija: Večina anketirancev (70,4%) si želi dodatne turistične ponudbe.

Vprašanje 6: Kakšno ponudbo si še želite?

Koncerti	1
Obisk naravne in kulturne dediščine	9
Športne aktivnosti	7
Ponudba je ustrezna	2
Ponudba za družine	2

Tabela 9: Željena dodatna ponudba

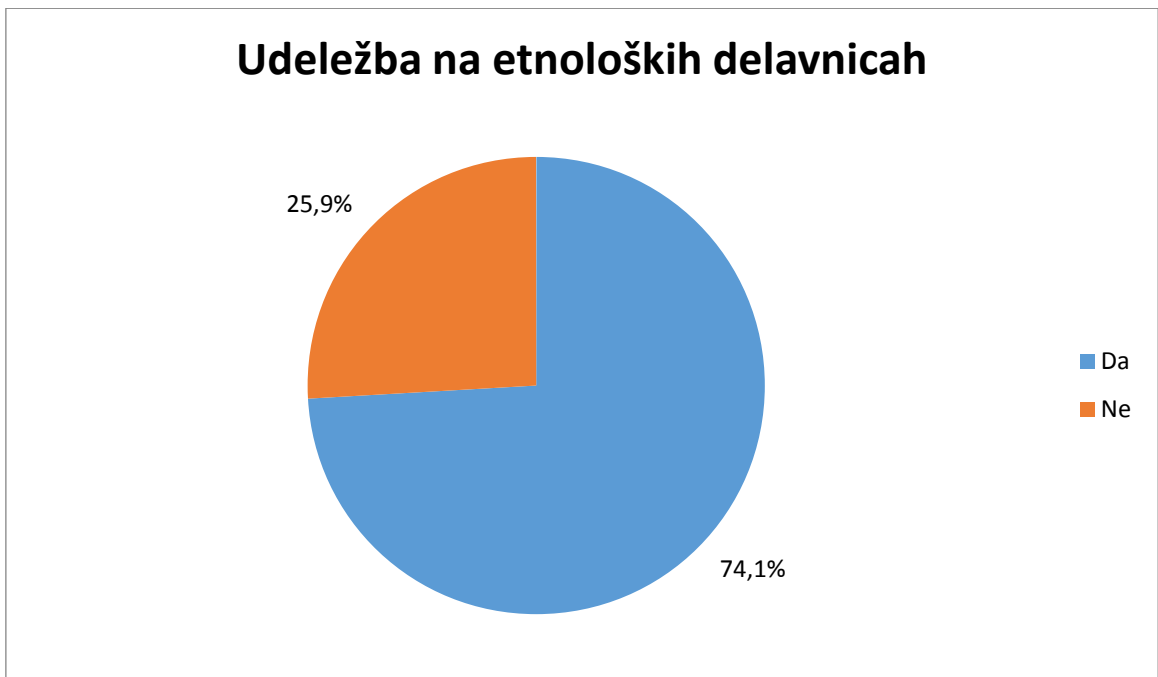
Slika 9: Željena dodatna ponudba

Interpretacija: Tretjina anketirancev si želi ponujenih obiskov naravne in kulturne dediščine, dobra četrtina pa večje ponudbe športnih aktivnosti (izposoja koles, treking, športne dejavnosti na reki Krki, ipd.). Posamezni anketiranci so izrazili željo po pestrejši ponudbi za družine (igrala, mlekomat, pekarna, itd.) in različnih koncertih.

Vprašanje 7: Bi se udeležili etnoloških delavnic, če bi le te bile organizirane?

Da	20
Ne	7

Tabela 10: Udeležba na etnoloških delavnicah

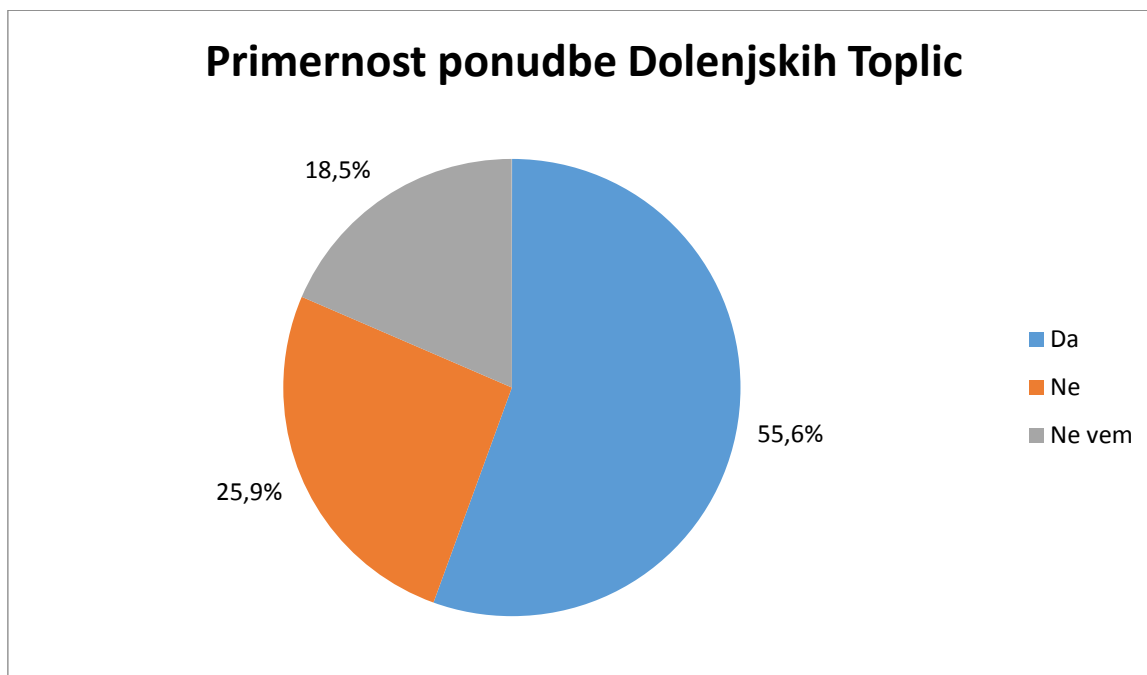
Slika 10: Udeležba na etnoloških delavnicah

Interpretacija: Tri četrtine (74,1%) anketirancev bi se udeležila organiziranih etnoloških delavnic.

Vprašanje 8: Ali menite, da je dovolj aktivnosti za vse starostne skupine?

Da	15
Ne	7
Ne vem	5

Tabela 11: Primernost ponudbe Doelnjskih Toplic za različne starostne skupine

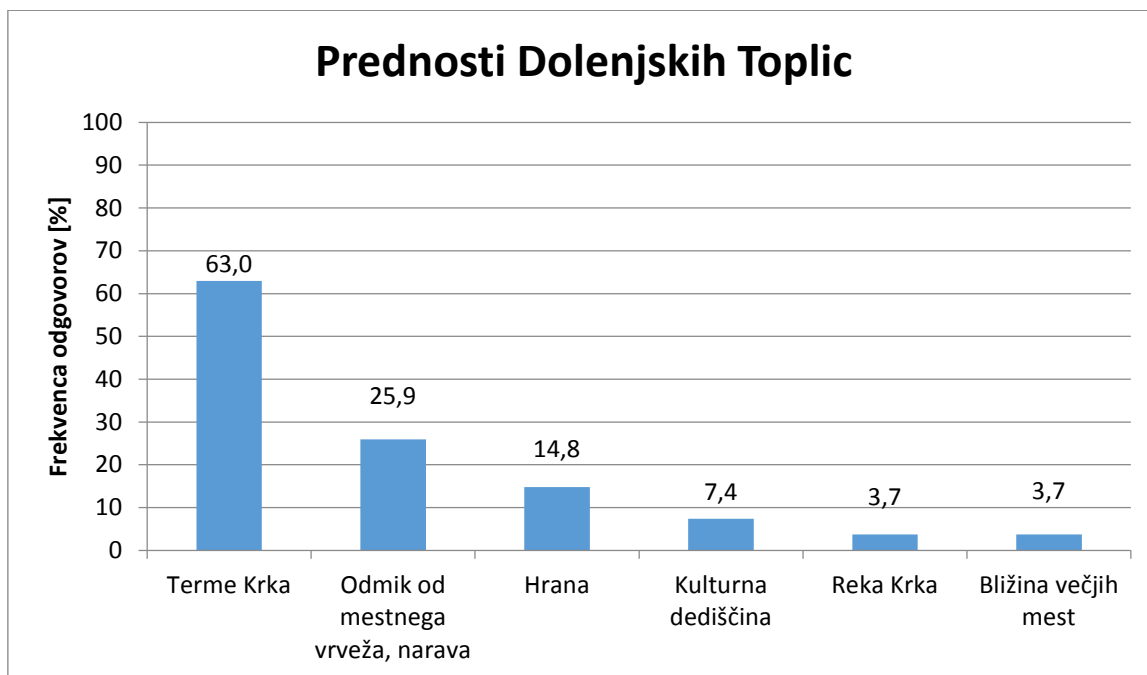
Slika 11: Primernost ponudbe Dolenjskih Toplic za različne starostne skupine

Interpretacija: Večina anketirancev (55,6%) meni, da so aktivnosti, ki jih ponujajo Dolenjske Toplice, primerne za vse starostne skupine. Dobra četrtina anketirancev (25,9%) je mnenja, da bi bilo ta vidik turistične ponudbe treba izboljšati.

Vprašanje 9: Kaj prepoznavate kot ključno za turizem v Dolenjskih Toplicah?

Terme Krka	17
Hrana	4
Odmik od mestnega vrveža, narava	7
Kulturna dediščina	2
Reka Krka	1
Bližina večjih mest	1

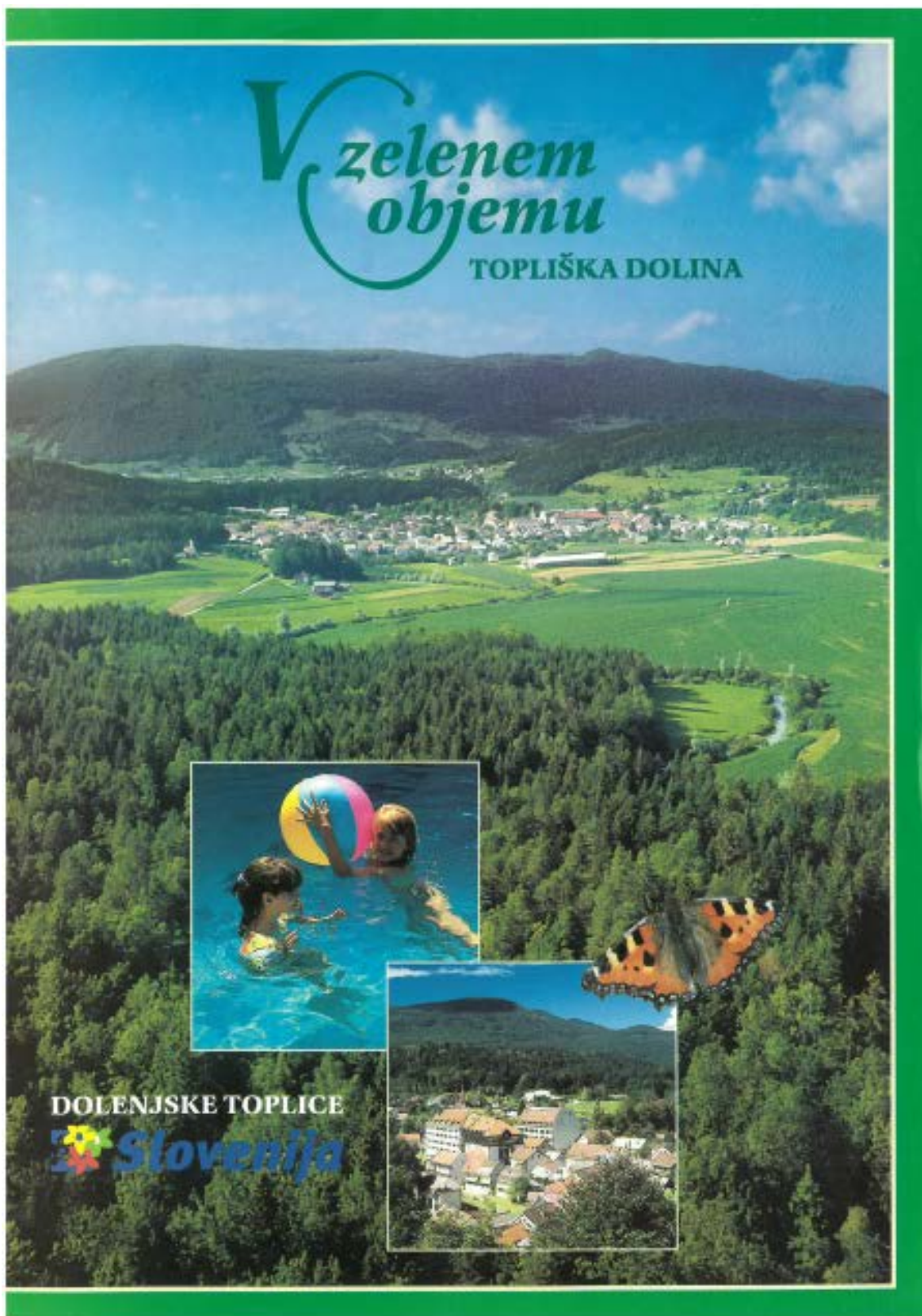
Tabela 12: Prednosti Dolenjskih Toplic

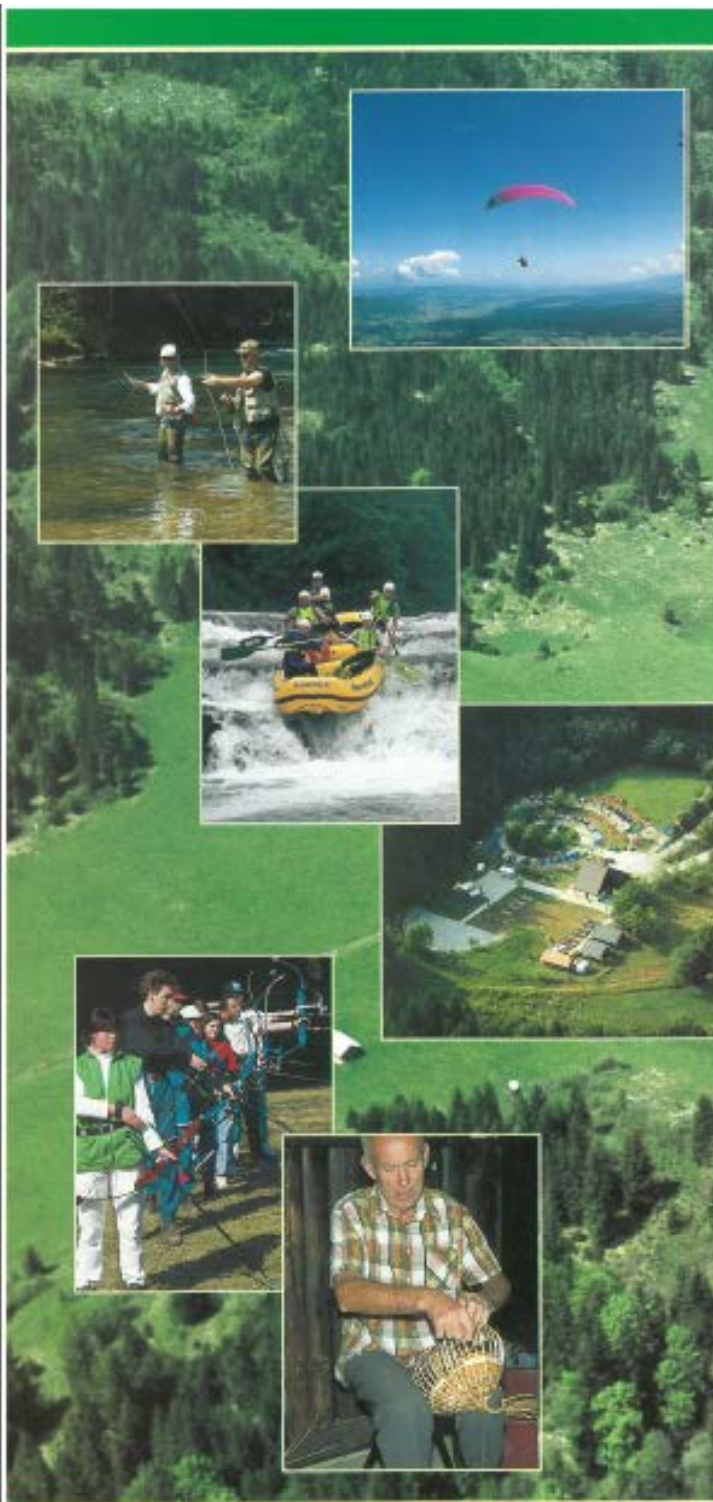

Slika 12: Prednosti Dolenjskih Toplic

Interpretacija: Večina anketirancev (63,0%) je kot prednost Dolenjskih Toplic prepoznala ponudbo Term Krka, četrtnina pa naravo in odmaknjenost od mestnega vrveža (25,9%). Kot prednost so anketiranci izpostavili še hrano (14,8%) in kulturno dediščino (7,4%), reko Krko in bližino večjih mest (Ljubljana, Zagreb) (3,7%).

Priloga 8: Zgibanka *V zelenem objemu Topliška dolina*

Z RAFTOM PO KRKI, IZLETI S KANJLI
Rafting klub Čimpex, Straža, tel: 068/83 171

TABOR MLADIH, PESTRI POLETNI PROGRAMI TABORJENJA

urejen taborni prostor v Dolenjskih Toplicah, 32 bungalovov, 136 ležišč,
tel: 068/ 321 291, 65 290, 0609 643 969

LETENJE S TANDEM PADALOM, LETENJE Z MOTORNIM ZMAJEM

Klub za prosto letenje Kauča, tel: 068/ 65 532

MUZEJ DEDIŠČINE KOČEVARJEV

Kočevske Poljane 18, tel: 068/65 446

BAZA 20 IN PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JELENDOL

strokovno vodstvo Dolenjski muzej,
tel: 068/ 322 169, 0609 633 154

DEMONSTRACIJE IN TEČAJI LOKOSTRELSTVA

Lokostrelski klub Novo mesto, tel 068/ 84 591

JAMARSKI TREKING PO KOČEVSKEM ROGU

TRADICIJA PLETARSTVA, ČEBELARSTVA, VINOGRADNIŠTVA, RIBIŠTVA IN LOVSTVA

BANKA

Dolenjska banka d.d., tel: 068/ 65 035
bančni avtomat Dolenjske banke

STORITVE

- Frizerski salon Jelka, Zdraviliški trg 13, tel: 068/ 65 086
- Frizerstvo Jožica, Meniška vas 78, tel: 068/ 66 007
- Avtomehanika Andrej Šenica, Sokolaki trg 9, tel: 068/ 65 231
- Avtohiša Markovič, Na griču 2, tel: 068/ 65 383
- Mehanika Pušič Mirko, Sela 66, tel: 068/ 65 426

INFORMACIJE

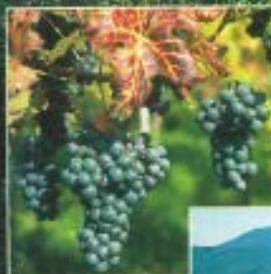
- Zdravilišče Dolenjske Toplice, tel: 068/65 230
- Topos, tel: 068/321 320

ČRTALIČ
Armstrong
Life Fitness

- Krajevna skupnost Dolenjske Toplice
- Pivovarna Laško

Iskalci: Turistično društvo Dolenjske Toplice/Uredništvo
Andrej Blazekša, Marko Peštra/Fotografije: Žana Poljo, Marko Tršina, Marko Štanz/Obedlovarne:
Studio VISI/Ovsotnik, Studio K/Tak, Tiskarna
Opaja 1997

TOPLIŠKA DOLINA

- na ubrobju Kočevskega Roga
- v dolini reke Krke
- v vznožju vinorodnih gričev

DOLENJSKE TOPLICE

- nastale ob termalnih vrečih (32-38 C)
- kraj prvič omenjen leta 1228
- dolga tradicija zdraviliškega turizma
- konec 17. stol. vreči obzidani
- 1776 zgrajeno kopalniško poslopje s tremi bazeni, 1895 Zdraviliški dom
- danes uveljavljen zdraviliški kraj
- trška jedro tvorijo farna cerkev, Kopalniški in Zdraviliški dom
- podobo kraja dopolnjujejo parkovne in rekreacijske površine

CVINGER

- starejše železnodobno utrjeno naselje na hribu Cvinger (8.-3. stol. p.n.š.)
- vidna 720 metrov dolgo obzidje gradišča, gomile in ostanki talilnih pečl
- za obisk urejena 2,5 km dolga Arheološka pot s pojasnjevalnimi tablaml

KOČEVSKI ROG

- visoka kraška planota
- Veliki Rog 1100 m
- ohranjeni pragosačovi
- prostrani gozdovi zatočišče ogroženih zveri: rjavi medved, volk, ris
- med drugo svetovno vojno pomemben za narodnoosvobodilno gibanje
- na ogled naravne znamenitosti in izginjajoča dediščina Kočevarjev
- ohranjeni partizanski bolnišniči Jelenčol in Zgusnji Hrastnik ter Baza 20

KRKA

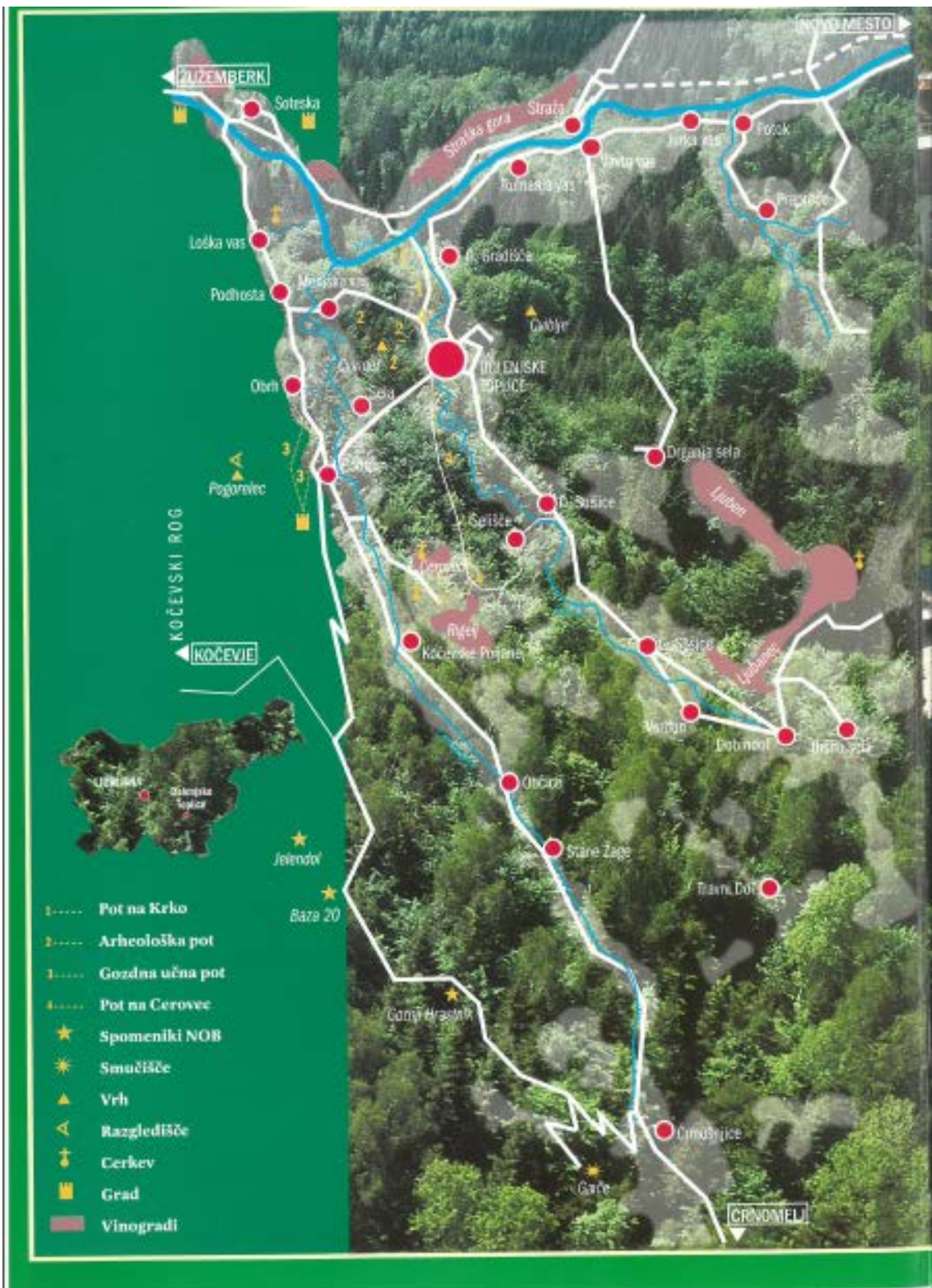
- zelena lepota
- dolina gradov
- dediščina mlinov in žag
- ribolov

VINSKE GORICE

- na prisajnih pobočjih Riglja, Ljubna, Ljubanca, Soteske, Gabrja in Straške gore

GRAD SOTESKA

- zgrajen koncem 17. stol.
- požign med drugo svetovno vojno
- delno ohranjen renesančno zasnovan park z vrtnim paviljonom Hudčev turn.

**ZDRAVILIŠČE
DOLENJSKE TOPLICE**

HOTELI

- Kopalniški dom (****, 176 ležišč)
- Zdraviliški dom (***, 104 ležišča)

DODATNA PONUDBA

SPORT IN REKREACIJA

- trije notranji termalni bazeni (36°C), zunanji olimpijski in otroški bazen (27°C)
- savna
- fitness studio
- štiri peščena teniška igrišča, šola tenisa
- šola plavanja
- kolesarjenje
- rafting
- lokostrelstvo
- panoramski pletli s športnim padalom

GOSTINSTVO

- aperitiv bar
- bistro Rožek
- gostilna Rog

ANIMACIJA

- vodeni sprehodi
- izleti po Dolenjski in Beli krajini
- obisk zidanic
- vožnje s kočijo po Topliški dolini
- gozdna ulna pot

ZA VITALNOST IN LEPCITO

- ročne in podvodne masaže
- fango obloge
- pedikiranje, manikiranje, nega obraza

INDIKACIJSKA PODROČJA

- revmatična obolenja lokomotornega sistema
- stanja po poškodbah in operativnih posegih na lokomotornem sistemu s funkcijsko prizadetostjo.

PRENOČIŠČA BARBIČ
Ul. Maksa Henigmana 1
Tel: 068/65 050

PRENOČIŠČA MIKLIC
Podturn 34
Tel: 068/66 033

PRENOČIŠČA TOMLJE
Zdraviliški trg 24
Tel in fax: 068/65 023

**ZIDANICA ŠENICA V
GABRSKI GORI**
Ul. Maksa Henigmana 39
Tel: 068/66 247

BISTRO ŽOLNA
Zdraviliški trg 1
Tel: 068/66 103

BISTRO ILLY PUB
Pionirska c. 1
Tel: 068/65 851

GOSTILNA BRANKA
Kočevske Poljane 32
Tel: 068/66 111

**OKREPČEVALNICA
LOVEC**
Pionirska c. 2
Tel: 068/65 863

GOSTILNA ŠTRAVS
Podturn 28
Tel: 068/65 390

BIFE MENIŠAN
Meniška vas 71
Tel: 068/65 496

**GOSTILNA IN
PICERLIJA RAČKA**
Ul. Maksa Henigmana 15
Tel: 068/65 510 fax: 068/66 010

BISTRO KLAS
Ul. Maksa Henigmana 5
Tel: 068/65 511

GOSTILNA KOLESAR
Dolenje Sušice 22
Tel: 068/65 003

**OKREPČEVALNICA
GRMEK**
Zdraviliški trg
Tel: 068/65 230

- LEŽIŠČA
- APARTMAJI IN LEŽIŠČA
- POLPENZION
- PENZION
- ZAJTRK
- PREHRANA

- SEDEŽI ZNOTRAJ
- SEDEŽI ZUNAJ
- TRGOVINA
- RIBOLOVNE DOVOLILNICE
- TERENSKO JAHANJE
- IZPOSOJA KOLES